ТАРААЖЫЛАР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

№ 163 (4391) 1959 ч. август 16, воскресенье | Өртээ 20 коп.

Дүжүт ажаап алыышкынының мурнакчы аргазын— аңгылап ажаап алырын калбаа-биле ажыгланар!

Колхоз, совхоз бүрүзүнге малдың быжыг чем суурун тургузар!

* * *

МАЛ ЧЕМНЕРИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИН ДҮРГЕН ДООЗАР

Чеди чылдың онзалдаларын хүүсаа бетинде күүседир дээш демисешкинге, бистиң областың кадээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, ылаңгыя колхозтарның, совхозтарның малчыннары Төрээн чуртка мал ажылының продуктуларын улам хөйнү бээр талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин бо чылдың ийиги кварталында чедиишкиннииг күүсеткеш, РСФСР-ниң Сибирь зоназынга социалистиг чарышка бирги черни алганы-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун чаалап ап, 100 муң рубль-биле шаңнаткан. Ук тукту болгаш шаңналды дүүн, август 15-те, Кызыл хоорайга областың мурнакчы малчыннарының чөвүлел хуралынга хүлээп алган. Ол болза областың бүгү кижилерин өөртүп, күш-ажылга улам чаа-чаа чедиишкиннерже сорук кирип турар.

Ынчалза-даа кыдыныган чүүлер — чедип алыр ажыл-херектиң чүгле эгези. Кадээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда ам-даа улуг болгаш харысалгалыг ажылдар эвээш эвес. Ам бо хүннерде дүрген шиитпирлезе чогуур бир чугула айтырыг болза ниитиниң малынга чемнер белеткелин доозары болур.

Август 10-да медээ-биле алырга, областың колхозтарында сиген белеткелиниң планы 50 хуу, совхозтарда—39,7 хуу күүсеттинген. Ол болза эрткен чылдың бо үезинде турган байдалдан бичии дээре болза-даа, силос салыышкынын эрткен чылдың деңнелинден оранчок кудулап турар. Чүл дизе эрткен чылдың август 10-да силос салыышкынының планы 44,3 хуу күүсеттинген турган болза, ам чүгле 29,4 хуу, оон ниитинде совхозтарда 22,2 хуу болуп турар.

Мал чемнериниң белеткели эгелээнден бээр ай ажыг үе эрткен болгаш оът-сигенниң үнүжү байылаа черлерде чаагай турда-ла мындыг хожудаашкын чүнү тайылбырлап турарыл дизе, мал чемнериниң белеткелиниң планын чогуур өйүнде күүседип алыр дээш ёзулуг күжениишкин бүгү черлерде бир демей тургустунмайн, чамдык районнарның болгаш түс-түс ажыл-агыйларның бо чугула ажылды организастыг эвес чорудуп турарын херечилеп турар. Чижээ, Эрзин район сиген белеткелиниң планын август 10-да 76,1 хуу, силосту—12,6 хуу күүседип, мурнакчы болуп турда, оон кожазы Тес-Хем район сиген белеткелиниң планын чүгле 44 хуу, а силосту—23,8 хуу күүседип, дыка хожудап турар. Ол ышкаш Өвүр, Чөөн-Хемчик районнар белеткээр сигенниниң 70 ажыг хуузун август 10-га чедир күүседип апкан турда, Бии-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнар кончуг хожудап, сөөлгү беш хонукта чүгле чеди, сес хуу немелделиг болганнар. «Элегес», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда мал чемнериниң белеткелиниң темпизи база эң өөжүм чоруп турар.

Чамдык ажыл-агыйларда мал чемнериниң белеткелиниң ажылы ала-чайгаарлаашкын-биле чоруп турда-ла районнарның партия, совет болгаш кадээ ажыл-агый органнарының талазындан тодаргай хемчеглер албайн турарын Таңды районда «Совет Россия» колхозтуң чижээнден көргүзүп болур. Ында организастыг эвес, сандаргай байдал-биле эвээш кижилер ажылдап, мал чемнери белеткээриниң планын күүседиринге бергедээшкинге таварыжып турбуже, кандыг-даа ажылга киришпейн, харын хуузунда ажылын кылып, аңаа турар хөй колхозчуларны бо чугула ажылче колхоз баштаар чери эвилелдевейн турар. Мындыг четпестерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрер база күрүнеге белеткээр талазы-биле ажыл-агый чылын улуг чедиишкиннер-биле доозарынга малдың быжыг чем суурун тургузары шиитпирлиг ужур-дузалыг. Бо чылын ажыл-агый бүрүзү сиген белеткелиниң, силос салыышкынының чүгле көрдүнген планын күүседир эвес, харын улуг курлавырны тургузуп ап болурунуң аргалары бар.

Ам дүжүт ажаап алыышкыны чамдык черлерде эгелээн. Бир эвес шиитпирлиг хемчеглер албас болза, мал чемнериниң белеткели болгаш дүжүт ажаап алыышкыны ышкаш кадээ ажыл-агыйда ийи улуг кампанияны каңсырлаштырып, ажылга бергедээшкинни таварыштырары чайлаш чок апаар. Моон ужурунда колхоз, совхоз бүрүзү мал чемнериниң белеткелин дүжүт ажаап алыышкынынче массалыг киреринге чедир күүседип алырының хемчеглерин ала чогуур.

Совет Тываның 15 чыл сонга чедиишкиннииг ужуражыр дээш, чаалап алган Кызыл тугувусту быжыг тудар дээш социалистиг чарышка бир эң эки көргүзүг—ниитиниң малынга чемнер белеткелиниң планын дүрген күүседип алыры болур.

Аңгылап ажаар арга-биле

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Бай-Тайга районнуң «Тиилелге» колхозунда арбайны аңгылап ажаап алыры август 14-те эгелээн. Тракторист эш Сарыг-оол «ТД-28» трактор-биле хүнде 10 гектар тарааны кестирер нормазын үш катап ажыр күүсеткен. Тарааның дүжүдү чаагай болуп турар.

Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы тараажылар ортузунга социалистиг чарышты организастаан, масса-политиктиг ажылдың планын кылган. Колхоз тарааның 90 хуузун аңгылап ажаар деп турар.

Баштайгы тарааны—күрүнеге

Баштайгы хүннерде 400 тонна тараа

ЭЛЕГЕС. (Телефон-биле). «Элегес» совхозта дүжүт ажаалдазы калбарып эгелээн. Ында 300 га черниң тараазын аңгылай ажаар арга-биле, 250 га черниң тараазын дорт кестирилге-биле ажааган. Тарааны аңгылай кезерилен аңгыда ам 12 комбайннар дорт кестирилгеже кирген. Аңгылай кескен тарааны бастырып кирипкени тарааны күрүнеге дужаарын дүргедеткен. Совхоз чаа дүжүттүң тараазындан август 15-ке чедир күрүнеге 400 тоннаны дужааган.

«СК-3» комбайнның башкарыкчылары Василий Радченко биле Федор Калинкин олар хүнде 12—15 га черниң тараазын, «Сталинец—6» комбайнда Александр Пирожников 15—18 га черниң тараазын кестирип, хүнүнүң нормазын ажыр күүседип турарлар.

Ажыл улам хайныгып турар

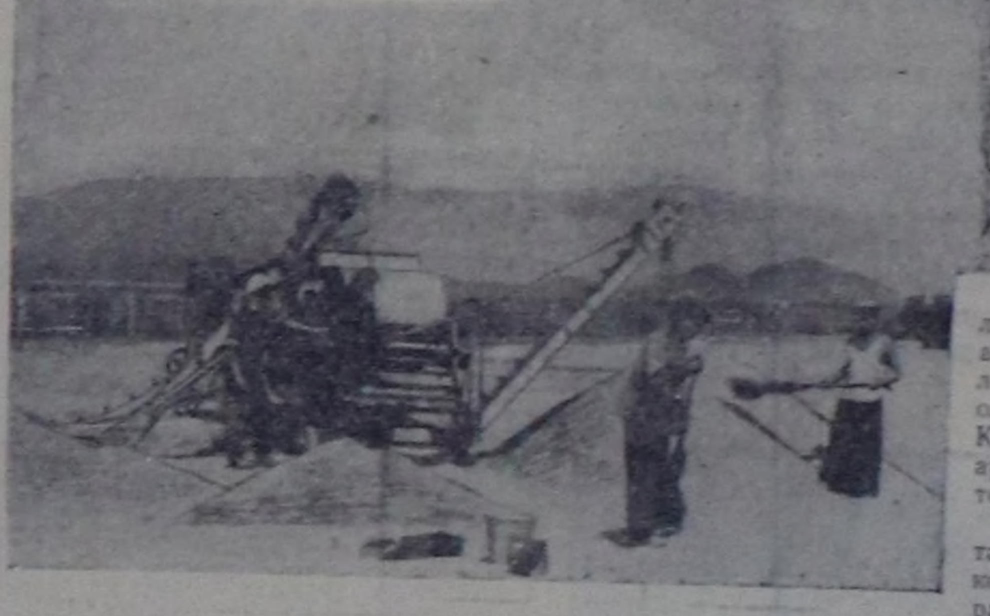
АЛААК. (Телефон-биле). Таңды районда «Межегей» совхозтуң тараажылары чаа чылдың дүжүдүн массалыы-биле ажаап, тарааны күрүнеге дужаарын улам дүргедедип турар.

Совхозтуң тараа шөлдеринде ам ниитизи-биле 16 комбайннар, 11 лафеттер болгаш лафеттиг жаткалар ажылдап кирипкен. 1280 гектар черниң тараазы кестинген болгаш 392 гектарның тараазы ажаап алдынган.

Күрүнеге август 15-ке чедир 40 тонна көк-тараа, 80 тонна арбай дужааттынган, ол хүн 120 тонна кызыл-тасты күрүне складынга бүрүн кирер дээш машиналарны эртенгиен эгелээш шуушуур чорудуп эгелээн. Ынчангаш ол хүн күрүнеге ниити дужааттынган тарааны 240 тонна чедирер деп турар.

Август 14-те лафетчиктер Николай Понамарев, Иван Кудрин, бөлү чоруп кестирер комбайнда Павел Гаврил олар ийи-ийи норманы күүсеткеннер.

Чаа Хөл районнуң «Найырал» колхозунуң № 2 хову болгаш трактор бригадазы Терезин ховузунда 1600 га тарааларны кестирип эгелээн. Ында 8 комбайннар ажылдап турар. Комбайнерлерниң ниитизинден Н. Синицын, А. Шактар, Х. Шойдак-оол, А. Сертип эки көргүзүглерни чедип ап турар. Шаңда тараа арыглаашкынында С. Булбен, К. Хола, Т. Тыртый-оол, В. Хаак-оол олар эки ажылдап турар. Машинист К. Чулакай «ОВ—10» деп тараа арыглаар машинаның ажылын узуктел чок хандырып турар.

Чурукта: комбайнерлер А. Шактар, Х. Шойдак-оол бөлү чоруур комбайннар-биле тараа кестирип турары (үстүнде). Шаңда тараа арыглаашкыны (адаанда).

Колхоз дужаап эгелээн

СУГ-АКСЫ. (Телефон-биле). Суг-Хөл районнуң Киров аттыг кадээ ажыл-агый артелиниң тараа ховуларында байлак дүжүт колхозчу ажыл-ишчилерни күш-ажылчы чорукче сорук кирген.

Өлең болгаш Алаак ховуларында тарааларны 5 комбайннар-биле август 13-тен эгелээш ажаап кирипкен. Баштайгы хүннерде 40 гектар арбайны, 30 гектар суланы дорт комбайнаашкын-биле ажаап алган. Тарааның гектар санындан ортумак дүжүдү 11 центнер болган. Баштайгы 10 тонна арбайны районнуң Суг-Аксында күрүнеге тараа хүлээп алыр төп пунктузунда эккеп дужааган.

Комбайнер Мөңгүш Сүгдерек «С—6» комбайн-биле хүнде 12 гектар черниң тараазын кестирер норманы 15—16 гектар чедир күүседип, чарыштың мурнакчызы болуп эгелээн.

Колхоз тарааның 80 хуузун аңгылап ажаар арга-биле кестирерин шиитпирлээн болгаш ону боттандырып эгелээн. Оон түңнелинде тарааның гектар санындан алдынар дүжүдү улам бедиир.

Чаагай дүжүт

СУШЬ. (Телефон-биле). Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң даргазы эш Кононенко бистиң редакцияга мынчаар дыңнаткан:— Бистиң колхозувустуң тараажылары бо чылын багай эвес дүжүттү өстүрген. Ону ажаап алырынче дорт комбайнаашкын-биле болгаш аңгылап ажаар арга-биле кирипкен бис. Ам 40 ажыг гектар суланы, 138 гектар кызыл-тасты кестирген болгаш аңгылап кестинген кызыл-тасты ажаап алырын чогуур үезинде чорудар бис. Чамдык черлерниң тараазының үнүжү гектар санындан 20—30 центнер чедер.

Эки үнүштүг кукуруза

Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхоз бо чазын 138 га кукурузаны Баян-Кол-Аксында болгаш Дөргүнде эң эки шөлдерге тараан. Чемиштидилгени база кылган. Оон түңнелинде ында ам 1,5—2 метр бедик, сырый, дөрбелчинниг кукуруза үнген. Кукурузаны олуртурун болгаш ажаарын эш Дамбыы удуруп турган.

Кукурузаны чазын олуртурунга эки ажылдаан Юрий Дамбыра чайын база оон ажаалдазын эки чорудкан. Ол ам кукурузаны комбайн-биле кестирип кирипкен. Агрономнар гектар бүрүзүнден-не кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн 300 центнерден кудулавас деп көргеннер.

ШИЛЧИИР КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Бистиң областың төвү Кызыл хоорай бо хүннерде байырлал шинчизи кире берген. Хоорайның төп кудумчуларын кежилдир лозуңнар аскылаан, ында «Областың мал ажылының мурнакчыларынга байыр!», «Шилчиир Кызыл тукту салбазы!» дээн болгаш оон-даа өске кыйгырыгларны бижээн. Кудумчуларның херимнеринде хөй-хөй хелбеңнээн кызыл туктар хоорайны улам-на каастап, шинчи киирип турар.

Дүүн хүндүскүнүң 4 шакта культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгының Ногаан театрынга областың мал ажылының мурнакчыларының чөвүлел хуралы болган. Аңаа СЭКП райкомнарының секретарьлары, райкүүскомнар даргалары болгаш мал ажылының чамдык түскай эртемниглери болгаш областың активи олурушкан.

Чөвүлел хуралды СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. Н. Тока ажыткан.

Бо чылдың баштайгы чартыында мал ажылының түңнелдери болгаш 1959 ажыл-агый чылын чедиишкиннииг доозар талазы-биле областың кадээ ажыл-агый ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында аңаа илеткелди ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүскомунуң даргазы эш А. М. Чимба кылган. Оон сөөлүнде мал ажылының продуктулары: эът, дүк, сүт бүдүрер болгаш садар талазы-биле хүлээлгелерин бо чылдың ийиги квартылында чедиишкиннииг күүседип, РСФСР-ниң Сибирь зоназынга социалистиг чарышка тиилекчи болганы дээш бистиң обласка тыпсып дээн РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң эртемнер, школалар болгаш дээди өөредилге черлериниң килдизиниң эргелекчизи эш Н. Д. Казьмин тывыскан. Ол ышкаш элээн хөй мурнакчы малчыннарны ол чөвүлел хуралга шаңнаан.

Хуралдың киржикчилери областың бүгү малчыннарынга, кадээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Хурал сөөлүнде улуг концерт болган.

Бистиң обласка шилчиир Кызыл тук тывысканынга болгаш 100 муң рубль-биле шаңнаанынга холбаштыр Кызыл хоорайда хөглээшкин, бараанның чайгы базаары, массалыг оюн-тоглаа болгаш спорт маргылдаалары бөгүн болуп турар.

Шилчиир Кызыл тукту тывысканынга холбаштыр болган чөвүлел хуралдың делгеренгей отчёдун солуннуң дараазында номеринге парлаар.

Башкыларның киржилгези

Улуг-Хем районнуң Хайыракан чеди чыл школазының башкылар коллективи «Улуг Хая» колхозтуң мал чемнериниң белеткелинге дузалажыр күзелин илереткеш, түскай бригада тургузуп алган ажылдап эгелээн. Бригада чоокта чаа сүт бараан фермазының чоогунда 90 центнер силос кирер башняны ашта, септээн.

Күш-ажылды организастаарын экижидер

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» кадээ ажыл-агый артелиниң Баян-Колда С. Баазаңга удурткан 22 кижилиг № 2 комсомолчу-аныяктар бригадазы мал чемниң белеткелин түлүктеп чорудуп турар.

Бригаданың кежигүннери август 12-ге чедир 169 гектар черниң сигенин кезип, 242 тонна сигенни 28 сараат кылдыр тургускан. Бригадада «Беларусь» деп 2 трактор, аъттың 1 машиназы болгаш 2 аът дырбаажы быжыглаттынган.

Мал чемни белеткеп турар бригаданың ийиги кварталда малдан алыр продуктуларның белеткелинге бедик көргүзүглерлиг болганы дээш Тыва областы РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле болгаш 100 муң рубль-биле шаңнаанынга сорук кирип, малдың баш санын өстүреринге болгаш продуктулуун бедидеринге үндезин—мал чемниң белеткелин пландан ажыр күүседип, быжыг чем суурну тургузар дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Августуң он бири каан аяс хүн. Бригада Ак-Чыраада кургаан сигенни аъттың 2 дырбаажы-биле бадырып, волокушалыг 6 аът-биле сараат салып турар черже сөөртүп, үдүр сараатап турарлар. Бедип үнүп бар чоруур сараат кырында С. Окчааны 3—4 аныяк оолдар чай алындырбайн сигенни улай-улай сараат кырынче үндүр октаан, хайнышкыныг ажылдап турарлар.

Сараат салыкчылары Бара-оол, Дораңмай, сиген сөөртүкчүлери Дерзу, Күр-оол, Чечекмаа, бөлдүрүкчүлер Анчы-оол, Төмүр-оол болгаш волокушага сиген салып турар Баавыйлаң Аныңнай олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

Бригаданың кежигүннери мал чемниң белеткелиниң талазы-биле артельде бирги черни ээлээш, колхоз баштаар чериниң бригадалар аразынга шилчиир кызыл тугун чаалап алган. Бригаданың мурнакчыларын шаңнаар дугайында артель баштаар чери шиитпир үндүрген.

Сиген кезиндезинде ажылдап турар ажыл-ишчилерни аъш-чем-биле эки хандырар дугайында колхоз баштаар чери болгаш Баян-Хем участогунуң бригадири эш Шагдыр кичээнгей салбайн турар. Эът, чигир, рис, макарон болгаш өске-даа продуктулар бригадага келбейн турар.

Бригадада ажылдап турар кижилер кылган ажылының хемчээлин билбес. Ында көргүзүг самбыразын сигенче кирген олчаан кылып-даа көрбээн. Колхозта партия организациязы партийжи полит-массалыг ажылды сигенчилер ортузунда багай тургускан. Лекция, беседа, солун номчулгазы бригадага болбайн турар болгаш агит-хуудус үнмейн турар. Колхозтуң даргазы эш Кононенко болгаш партия организациязының секретары эш Өлзей сигенде колхозчуларга чаңгыс-даа катап келбээннер.

Сигенчилерниң ортузунга культура-массалыг ажылды чорутпайн турарындан ында аныяктар хөглүг шактарында чалгаарап турарлар.

Сиген кезиндези эгелээнинден бээр чаңгыс-даа катап райондан болгаш колхозтан культбригада келбээн болгаш бригадада хол бөмбүүнден аңгыда кандыг-даа ойнаар херексел чок. Шак мындыг байдал болза, ажылдың темпизин дүргедеринге, колхозчу ажыл-ишчилерниң культурлуг дыштанылгазынче колхозта сагыш салдынмайн турарының херечизи болур.

«Тиилелге» колхозтуң баштаар чериниң организас болгаш хынылда чогундан Сесерлиг суурда чурттап турар ажыл кылып шыдаар 100 ажыг эр, херээжен колхозчулар колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турарлар. Баян-Хемде мал чеми белеткеп турар звеноже эвилелдеп, организаставаанындан ында чүгле 11 кижи чоокта чаа аъттың 1 сиген кезер машиназы-биле ажылдап кирген. Күш-ажылды шын организаставаанындан Баян-Хем участогунда артельдиң кандыг-даа ажылында киришпейн турар колхозчулар хөй. Оон уламындан ол участок 700 тонна сиген кезер планын чүгле 29 хуу күүсеткен.

Баян-Колдуң сиген бригадазынга трактор-биле сиген кезип турган трактористер Мелкозеров, Моковкин олар Баян-Хемге сиген кезери-биле август 10-да чорудкаш, тракторларын Сесерлигге каапкаш, колхоз төвү Сушьче чангаш келгенинден аас, каан ийи хүннерни аңаа эрттиргеннер.

— Колхоз баштаар чери техниканы чөп ажыглап, күш-ажылдың организастыын эки тургускан болза, Баян-Колда сиген кезер черлерни дооскаш, ам Баян-Хемде сиген кезер черни орту кирип кезе берген турар ийик—деп мал чемниң белеткелинде колхозчулар хомудап турарлар.

Сесерлиг суурда күш-ажыл кылып шыдаар эр, херээжен колхозчуларны доп-дораан сиген кезиндезинче организастап, дүжүт ажаалдазының түлүктээриниң бетинде мал чемниң белеткелин доозар дээш организастыг хемчеглер алырын колхоз баштаар чериниң, партия организациязының болгаш Баян-Хем участоктуң бригадири эш Шагдырдан Баян-Колда сиген кезип турар бригаданың кежигүннери негеп турарлар.

Баян-Кол, Баян-Хем болгаш Сесерлиг уннарында сигенниң үнүжү эки. Ынчангаш планда көрдүнген мал чемниң белеткелин ажыр күүседип болур бүгү аргалар Баян-Хем участогунда бар. Ынчангаш бар четпестерни дарый узуткап, күш-ажылды шын организастаары негеттинип турар.

А. КУМАЯН,
«Шынның» түскай корр.

Н. С. Хрущевтуң болгаш К. Е. Ворошиловтуң байырлыг телеграммазы

Национал байырлалды—Кореяның хосталганының 14 чыл болганы-биле холбаштыр Кореяның Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң Даргазы, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Министрлер Кабинединиң Даргазы эш Ким Ир Сенге болгаш КУДР-ниң Улустуң Дээди Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Цой Ен Генге СЭКП Төп Комитединиң Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. Е. Ворошилов август 14-те байырлыг телеграмма чоруткан.

Улусчу эрге-чагырганың 14 чылдарының дургузунда КУДР-ниң ажылчы чоннары социалистиг тургузуушкунга улуг чедиишкиннерни чедип алган деп телеграммада демдеглеп турар.

Күш-ажылга ынакшылдыг корей улустуң кайгамчыктыг чедиишкиннеринге Совет Эвилелиниң улустары сеткилдиң ханызындан өөрүп турар болгаш социалистиг ниитилелдиң тургузуушкунунга, Кореяның демократтыг эгелерге тайбың каттыштырар дээш, бүгү делегейге тайбың дээш демиселге ол улам ыңайгы чедиишкиннерлиг болурун изиг-биле күзеп турар деп телеграммада чугаалап турар. Пролетарский интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген акы-дуңманың бузулбас найыралы биле быжыг холбаалыг ССРЭ-ниң болгаш КУДР-ниң улустары ол найыралды моон ыңай-даа быжыглаар, тайбыңның болгаш социализмниң хереэниң эрге-ажыктарынга, бүгү социалистиг лагерьниң чаагай чоруунга таарыштыр сырый кады ажылдажылганы ханылаштыр болгаш калбартыр деп бүзүрел телеграммада илергейлеттинип турар.

(СЭТА).

НОВО-ВОРОНЕЖСКИНИҢ АТОМНУГ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЗЫ

Дон хемде Ново-Воронежскиниң атомнуг электростанциязының (АЭС-тиң) тудуу калбарган. Үлетпүр талазы-биле дуржулга болур ол электростанцияны сугга ажылдаар реакторлуг кылдыр төлевилээн, тодаргайлаарга бөлүүн суг нейтроннарның сояуукчузу-даа, чылыг берикчизи-даа болур.

Бо электростанцияга энергияны ажылдап кылырының технологтуг схема-чуруун мындыг янзы кылдыр бодап ап болур: 100 атмосфер базыышкын турда реакторнуң идепкейлиг зоназын дамчыштыр чоруп турар суг (чылыг берикчизи) 275 градус чедир изий бээр. Бус генераторунга чылыының чамдызын ол бээр болгаш ол бердинген чылыг ажылчын бустуң тургустунарынга эргежок чугула, а ажылчын бус турбогенераторну ажылдадыр.

Амгы үеде электростанцияның турары кол бажыңын тудуп турар, аңаа реакторну болгаш кайызы-даа 70 муң киловатт күчүлүг үш турбогенераторларны эптеп тургускан турар. Реактор турар черде ханазы үш метр демир-бетон шахтаны шагда-ла былган, соң хаалары радиоактивтиг хереддээшкинден станцияның ажылдакчыларын идегелдиг-биле камгалаар.

Ново-воронежскиниң атомнуг электростанциязынга байдалыктан уран «кывар чүүл» болур. Чылыг бээр уран бүдүмелдериниң нииты деңнизи реакторга 44 тонна болур. Ол болза установканың бүдүн чартык чылда үзүктел чок ажылдаарынга четчир.

АЭС-тиң бүгү-ле бажыңнары технологтуг чорудулганың байдалынга хамаарыштыр үш бөлүкке хуваттынган: бирээде, кижилер барбас (бедик радиоактивтиг); ийиде, чартык ажаалганыч (каңаа кижилер өй-өйде барып турар); үште, кижилер үргүлчү ажылдап турар (ында кижилерге кандыг-даа кызыгаарлаашкын чок).

Атомнуг электростанцияны эң-не улуг чергези-биле автоматчыткан турар, ону башкарарын чаңгыс щиттен боттандырар. Оон ажыктыг хеделиишкининиң коэффициентизи болза аңаа одалгага ажылдаар электростанцияның деңнели-биле дөмей, чүл дээрге—26,3 хуу. Бо АЭС-ти ССРЭ-ниң европа кезээниң чаңгыс аай энергетиктиг системазынга киирген турар.

Бо станцияга дериглеглер бүдүрер талазы-биле кончуг нарын техниктиг сорулгаларны совет машина тудугжулары шиитпирлээр ужурга таваржып турар. Чижээлээрге, реакторнуң идепкейлиг зоназын бедик, быжыг, диаметри 3,8 метр болгаш бедии 12 метр кан корпус ниитинге тургузар ужурлуг. Корпус 100 атмосферге сугну базар кылдыр таарыштыр кылдынган. Суг чокка реакторнуң деңнези—420 тонна. Харьковтуң турбина заводу АЭС-ке 70 муң киловатт чедир күчүлүг турбиналарны белеткеп кылып турар.

Ново-Воронежскиниң атомнуг электростанциязы чүгле үлетпүр талазы-биле ужур-дузалыг эвес. Сугга ажылдаар реакторларны ажыглаар талазы-биле дуржулганы чыып, ындыг реакторларлыг электростанцияларның техника-экономиктиг көргүзүглерин улам тодаргайлаар болгаш өске хевирлерниң энергетиктиг реакторлары-биле оларны деңнеп көөр арганы АЭС бээр. Ол материалдар болза Совет Эвилелинде атомнуг энерго-тудуушкунунуң хөгжүлдезиниң оруктарын улам шыны-биле тодаргайлап алыр арганы база бээр.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ АМ БОЛУР ПЛЕНУМУНГА

мал ажылының талазы-биле чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыыл!

Малга бүдүн чартык чылдың чем курлавыры дээш

Бистиң колхозтуң партия эге организациязы СЭКП-ниң XXI съездизиниң шиитпирлерин кодээниң ажыл-ишчилеринге тайылбырлап таныштырбышаан, чеди чылдың бирги чылының онаалгаларын чедиишкинниг күүседиринче массаларны мобилизастап турар.

Мал ажылын чайгылыш чокка хөгжүдер, оон продуктулуун бедидер талазы-биле агитас-массалыг ажыл малчыннар ортузунда эккээн. Бо чылын бирги кыргылдада хой бүрүзүнден 1 кг 640 грамм дүк алдынган. Малдың семиртилгези багай эвес чоруп турар. Колхоз күрүнеге эът, сүт, дүк, чүүрга белеткелиниң күрүне пландарын ажыр күүсеткен.

Малдың баш санын өстүрери болгаш оон продуктулуун бедидери быжыг чем-суурну тургузарын негеп турар. Ынчангаш ниитиниң малынга бүдүн чартык чылдың чем курлавырын белеткээринче парторганизация бодунуң ажылын угландырган. Мал чеминиң белеткелин чедиишкиннинг шиитпирлээрп-биле 26 агитаторларны сигенчилер ортузунда быжыглаан. Олар СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң Кыйгырыының болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң курлавырларын ажыглаарга кииреринин дугайында беседаларны чорудуп турарлар. Сиген шөлдеринде ажылдап турар колхозчуларга агиткуудустарны, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларын үргүлчү үндүрүп турар. Мал чемнериниң белеткелиниң үезинде агитколлектив сигенчилер ортузунга лекцияларны үргүлчү номчуп, кино-чуруктарны көргүзүп, беседаларны, солун номчулгаларын хүн бүрүде организастап турар. Колхозта клубтуң боттывыңгыр уран чүүл бөлгүмү сигенчилерге 3 удаа концерти көргүскен. Бо чылын 1100 тонна сигенни, 1360 тонна силосту белеткээр планныг. Август 10-да байдал-биле алырга 933 тонналы белеткээн. Ам үеде 300 тонна силос салдынган. Силосту чүгле кукурузаның ногаан массазындан салыр бис. 120 гектарга олурткан кукурузаның үнүжү оң эки. Олуртулга дөрбелчин-уяланчак арга-биле чорутттунган. Кукурузаның гектар бүрүзүнден 300 — 350 центнер ногаан масса алдынар.

Көдээ ажыл-агыйның улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажыр СЭКП ТК-ның ам болур Пленумунга төлептиг ужуражыр дээш сигенчилер социалистиг чарышта киргеннер. Эш Ай-Хөөге удурткан бригада 860 тонна сигенни белеткээр. Ам оон 510 тонназын белеткээн. Ол бригаданың кукуруза звенозу силос салыышкынының темпизин дүргедедип турар. Аът-биле сиген кезер 3 машиналыг, 18 хол кадыырлыг, 2 аът дырбаалтыг, өске-даа чепсек-херекселдиг 32 кижи мал чемнериниң белеткелин дүргедедип турар. Сүт-бараан фермазының ажылдакчылары, хойжулар, садарчылар сиген белеткелинде ажылдап турарлар. Мал чемнериниң белеткелинде ажылдап, хүн бүрүде ийи, үш нормаларны күүседип турар Х. Ынан-оол, С. Чымба, Б. Батыр-оол, С. Баят, Дөнен-оол, Бөртей-оол, К. Даш-оол, Доржукай, Баүү, Омчула ышкаш мурнакчылар сөйү-биле илереп турар.

Парторганизация агитколлективниң ажылынга боттуг удуртулганы бериш, оон хуралын чыылдырып, агитас-массалыг ажылдың чорудулгазында четпестерни чугаалажып, ол четпестерни чайладырының аргаларын айтып турар. Быжыглаттынган участоктарында эки ажылдап турар агитаторлар бисте хөй. Чижээ, эштер Х. Очур-оол, О. Куңгүрүк, Б. Комбу, С. Аай-Хөө, С. Мунзук, С. Шулуун-оол, О. Доржу, О. Комбу, К. Дамдың, Д. Чат Саадак олар лекцияларны номчуп, беседаларны, солуннар номчулгаларын доктаамал чорудуп турар. Агитаторлар чорудкан ажылының түңнелдерин парторганизацияга он хонгаш-ла дыңнадып турар. Клуб эргелекчизи эш Дамдың,- клубтуң массазы эш Саадак сигенчилерниң культура хандырылгазынга эки дузалап турарлар.

Моон-биле кады мал чемнериниң белеткелиниң чорудулгазында четпестер чок деп болбас. Чамдык ийикаңгыс кижилер, аар-саар чылдакка тырттынгаш, ажыл хүнү үзер таварылгалар ам-даа бар. Парторганизация ындыг чоруктар-биле амдаа чидиг демисел чорутпайн турарын демдеглээр херек. Силос салыышкыны бисте хожудап турар. Кукуруза силостаашкыны эгелээнде болза, ол эки-ле хөпүкпейн турар. Кукуруза шөлүнде комбайндан ажааттынган кукурузаны силос оңгарынче чедиреринге автомашиналар чедишпейн турар. Ооң харазы-биле комбайн автомашиналарның келирин манап, хөй үе-шакты халас эртирип турар. Бо дугайында парторганизацияның, ылангыя оон секретары мээң таламдан колхоз баштаар черинге кошкак негелде тургузуп турганын демдеглээр херек.

Партия эге организациязы мал чемнериниң белеткелиниң планын август 20-де ажыр күүседир дээш чарышты калбартып турар.

М. ПОПУУ,
Чөөн-Хемчик районнуң Сталин аттыг колхозта партия эге организациязының секретары.

Күжениишкинниң түңнели

Алдыы ужу Бижиктиг-Хаяны эрткеш, Шекпээрже шөйүлген, үстүү ужу Бай-Тайгаже арлып чоктай берген Барлыктың делгем ховузунда үнген сиген, көк сула, кызыл-тас, чиңге-тараалардан ылгалып көстүр көк чыраа-биле дөмей бедип үнген үнелиг культура — кукуруза ховунуң «хааны» болуп турарын кым магадавас боор.

Сыйбаар сыйбавас салгынга сыырткайндыр дагжап турар хоолуг мал чемниң аразынче кире берген кижиниң бажы көзүлбес, чүгле кукуруза баштары шимчээрин өскерип болур.

— Чугаар-ле үнген культура бо. Ээрлиг аът-биле деңнештир чорттарга ээр эрте чазып турар, гектардан ортумаа-биле 300—350 центнер ногаан массаны алыр бодап турар бис—деп, «Барлык» совхозтуң директору эш Түгер чугаалап турду.

Кукуруза тарыыр черни шилип, ылангыя ону олуртурда бүгү агротехниктиг чурумну сагып күүсеткеш, эки ажаалданы чорутканының түңнели бо-дур. Ажылчыннар кукурузага үлегерлиг-даа ажылдааннар. Ол дугайында партия организациязының секретары эш Манзырыкчы мынчаар чугаалап турар:—Мындыг дески үнүштүг болгаш чаагай кукурузаны совхоз мооң мурнунда чылдарда көрүп көрбээн. Бистиң механизаторлар багай эвес ажылдаан. Ниитизи-биле мал чеминге бодап 270 ажыг гектар кукурузаны дөрбелчин-уяланчак арга-биле кур черге тараан бис. Хөрзүннү болбаазырадып, долу өдекшилгени хандырар сорулга-биле 1 гектарга онаалтыр 20 тонна органиктиг удобрениени чазын аңдарарының мурнуу чарыында төккен, ийи удааның илиртээшкинин сыргаш, ам тараан бис. Кукуруза сугта кончуг ынак. Ынчангаш чазын ийи удаа суггарылга чорудуп, немелде чемгерилге кылдыр минералдыг удобрение—калийлиг дусту төккен бис. Ийи катап одуруглар аразын сайгарып, чымчады культивастаашкынны чорудтувус.

Кукуруза ажаалдазынга, оон шын агротехниктиг олуртулгазынга, чайгы ажаалдага механизаторлар аңаак коммунист Манзыр, комсомолчу Сарыг-оол, суггарыкчылар Киров, Төмур-оол олар болгаш оон даа өске ажылчыннар эң идепкейлиг ажылдааннар. Кукурузачыларның эки ажылын дирекция чери демдеглеп турар. Ажыл-агый чери чаагай үнген кукурузаның ажаалдазын чорудуп турар болгаш силос ажаар комбайн-биле белеткеттинген ногаан массаны оңгарларга хөөп эгелээн. Баштайгы каш-ла хүннер иштинде 700 тонна ажыг ногаан массаны силостаан.

«Барлык» совхоз бо чылын 8000 тонна силосту белеткээр ужурлуг. 6000 тонна кирер оңгарларны кылып дерээн. Арткан 2000 тонна ишкир оңгарларны казып турар.

Ынчангаш совхоз гектардан ортумаа-биле 300—350 центнер чедир ногаан массаны ажаап алыр дээш шаг-үени, техниканы, кижи күжүн чөп ажыглап турганы, күжениишкинниг ажылдаарын шиитпирлеп алган.

Д. ЕНДАН.
Барыын-Хемчик, «Барлык» совхоз.

Бай-Тайга районнуң Сталин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү эш С. Төрештей хойжуга беш чыл дургузунда ажылдап келген. Бо үениң иштинде дуржулгалыг хойжу ниитиниң малын чиириг чокка малдап, оон баш санын өстүрер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип ап келген.

Ийи чыл бурунгаар эш Төрештейниң кадарган хойларын алтайның мериностары-биле хайнактап эгелээн. Ам оон коданында бирги, ийиги салгалдың хайнактары көвүдээн болгаш хойларның дүгү арбыдаан. Ол бо чылын 870 баш хой бүрүзүнден 3,2 кг дүктү алган. Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле оон көргүзүглери база-ла эки. 203 төрүүр хойдан 220 хураганны ол алган. Эш Төрештей Туралыгда кыштаан бүрүн септээн. Күске чедир 16 тонна сигенни кыштаг чоогунга белеткээрин ол хүлээнген болгаш оон 5 тонназын белеткеп алган.

Чурукта: С. Төрештейниң хойларын кадарып чорууру.
Фото болгаш сөзү **С. Маадынның.**

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Суркта сиген кезер шөлүнде бүдүрүлге-трактор бригадазы ажылдап турар. Ында трактор дырбаажында комсомолчу тракторжу Ч. Кара-оол ажыл нормазын үргүлчү 150—160 хуу күүседип турар. Ол бо чылын Кызылга механизация школазын дооскан. Оон дузалакчызы дырбаашчы Г. Собакин база идепкейлиг ажылдап турар.

Чурукта: Ч. Кара-оолдуң агрегадының сигенни бөлүп турары.
Фото **В. Уколовтуу.**

Мал чеминиң белеткели чүге хожудап турарыл

Таңды районда «Совет Россия» колхоз сиген ажаап алыышкынынга июль 1-де кирген аттыг болза, а шынында чүгле июль 10-да эгелээн турган. Ниитиниң малынга чем белеткээриниң эң чугула ажылының ол колхозта онза хожудап турарының дугайында чамдык фактыларны маңаа көргүзүп болур.

Колхозта күш-ажыл кылып шыдаар кижи 460 ажыг, а сиген ажылында чүгле 84 кижи хаара туттунган. Олар безин четче ажылдавас: сиген шөлүнде бригадага ховар кижи кончуг эвээш, хүн кудулап чорда, ажыл аъттарын мунгаш, аалдарынче шуушдуруптарлар, а эртен он шакка чедир ажылче үнер кижи кончуг ховар.

Машина, техника колхозта четчир. Чүгле сиген шөлдеринде белин чеди тракторлар бар. Оларның алдызы безилдеде, бирээзи бөлдүрүп турар. Сиген кестирер аът машиналары 8, аът дырбаалтары 10 бар. Ол бүгү техниканы бүрүн ажыглаап, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдадып шыдавайн турар.

«Совет Россия» колхоз бо чылын 3500 тонна сиген белеткээр планныг. Ол ажыл эгелээниинден бээр бүдүн ай эрткен, а белеткеп алган сигени чүгле 18 хуу четкен. Ажылдың темпизи кончуг багай. Баштайгы он хонукта чүгле 188,9 тонна сиген белеткеттинген, а ийиги он хонукта немешкени чүгле 104 тонна, үшкү он хонукта— 274,5 тонна болган азы август 10-га чедир белеткеп алган сигени чүгле 567,4 тонна четкен.

Бир эвес ажылдың темпизи ол хевээр, а удуртулга ындыг салдынчак уламчылаар болза, сиген планын чедир күүседиринге ам-даа үш ай хире хуусаа негеттинер апаар, ынчаарга ол үеде кыш дүжүп келген турар болгай.

Сиген белеткелиниң шак ындыг онза хожудап, ажылдың графиги үргүлчү үстүп турарының чылдагааны колхоз даргазының хүлээлгезин күүседип турган эш Меркушев, парторганизация секретары эш Попов олар чаъс-боранга шамнаарынга шуут-ла чаччыкканнар. Шынында августуң баштайгы чартыында ол девискээрге бораныг хүннер барык болбаан.

Чаъстыг хүннер силос салырынга канчап-даа шаптыктавас. Ындыг турбуже, ол колхоз 7000 тонна силос планындан август 10-га чедир чүгле 2090 тонннаны салган.

Негелде чок удуртулганың түңнелинде күш-ажылдың организастыы дыка сулараан. Күш-ажыл кылып шыдаар колхозчулардан 300 хире кижи амгы хүннерде артель бүдүрүлгезиниң кандыг-даа ажылдарында киришпейн турар. Владимировка суурнуң кедээзинге кончуг эрте көрүп олурарга колхозтуң ажыл аъттарынга тергелениг алган улуг, биче эр, херээжен хамык кижилер каттаары-биле тайгаже массалыг шуужуп үнүптерлер. Хуузунда малынга колхоз шөлүнден сиген кескен кижилерниң майгыннары алаактарның оймактарын долган болгулаар. Ол бүгүнү кым-даа херекке албайн эрттирип турар.

Таңды райкүүскомнуң даргазының оралакчызы эш Тушков август 11-де колхозка келген. Ол машиназы-биле бригадаларны эргип көөр, тодаргай айтыышкынны бээр боор деп бодаан күзел боттанмаан. «Чорумал» дарга колхоз конторазынга чүгле беш минута болган, оон дедирги изин чаңдыр баспайн чаныкан.

Партийжи-организастыг болгаш политкижизидилгелиг ажыл дыка кошкак. Моон уламындан чамдык кижилер чүдүлгеге хандыыр, арагалаар, ниитиниң болгаш социалистиг өг-бүлениң чурумун үрээр, совет хоойлу-дүрүмге каржы үүлгедиглерни кылып турар. Август 9-та массалыг арагалаашкын болганы маңаа чижек кылдыр айтып болур.

— Элээр кижилерге, кырганнарга болгаш урут-дарытта амыр-дыш бербес ындыг таварылгалар чүгле воскресеньеде эвес, анаа ажыл хүнүнде безин бо-ла эгелей берген болгулаар—деп, ажыл-ишке күзелдиг кижилер чугаалап турар.

Ол байдалдан эш Меркушевтиң база-ла хостуг эвезин маңаа айтыр херек. Августуң 10-да, ынчаарда эртенгиниң 9 шак үези чүве, контора эжиинде колхозтуң чиик машиназы тур. Ооң иштинде эш Меркушев барык-ла билбес чытыы олурган. Контора ажылдакчылары: «бистиң даргавыс бажының зарыын эртир эмнепкен-дир»—дижип олурарлар. Оон үнүп кээрге, дарга-даа, машиназы-даа чок, хүнзедир көзүлбээн.

Колхозтуң төвүнде-даа, бригадаларга-даа бээрга лозун, плакат чок, хана солуну, көргүзүг самбыразы организастаттынмаан болгулаар. Балгазын сельпозунуң (даргазы эш Хайдып) Владимировкада магазинни хагдынганындан бээр 2 ай ашкан. Бригадаларже дерги садыгларын, автолавкаларны организаставайн турар.

«Совет Россия» колхозта мал чемнери белеткээр чугула ажылдың онза хожудап турары чаъс-борада эвес, удуртулганы ала-чайгаарлаашкында кииргенинде. Бо талазы-биле СЭКП райкому болгаш райкүүском дарый боттуг хемчегни алыры негеттинип турар.

В. БАИР.

Күскү агарлаашкынны организастыг чорудар

1959 чылдың ийиги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдеткени дээш мал ажылының мурнакчыларынга шаңналдар тыпсыр талазы-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн-биле уткаан.

Областың хойжулары ниитиниң мал ажылын хөгжүдеринге боттарының төлептиг салыышкынын киирген. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, 1959 чылда хойларның баш саны 12 хуу өскен. Оон баш санының шынар составы өскерилген. Бүгү хойларның 43 хуузу эки жиктен уксаалыг хойлар болур турарын чугаалаарга-ла четчир. Тарып бооадылганы калбартып чорутканы, эрте хураганнаашкынны чедип алганы болгаш өске-даа мурнакчы аргаларны ажыглааны үрелел ажылын чогуур деңнелинге чедир көдүрер арганы берген. Өвүр, Тес-Хем, Бай-Тайга ышкаш чамдык районнарда экижиткен уксаалыг хойларның баш саны областың ортумак көргүзүүнден ажып турар.

Ниитиниң хоюнуң баш санының өзүлдезинден болгаш шынар составының өскерилгенинден дүк бүдүрери көвүдээн. Эрткен чылга деңнээрге колхозтар, совхозтар бо чылын часкы кыргылдада дүк бүдүрерин 38 хуу көвүдеткен. Дүк бүдүрерин шак ынчаар көвүдеткени—дүк бүдүрер талазы-биле социалистиг чарышка бистиң областы РСФСР-ниң мурнакчы областарының, крайларының санынга кирер арганы берген. Областа часкы кыргылда-биле бир хойдан ортумаа-биле 1 кг 650 грамм азы эрткен чылга деңнээрге, 250 грамм хөй дүк алдынган. А Өвүр район хой бүрүзүнден 2,3 кг; Тес-Хем район — 1 кг 850 грамм; Тожу район— 1 кг 800 грамм; Эрзин район — 1 кг 940 грамм дүктү кыргаан. Дүк бүдүрерин шак ынчаар көвүдеткени болза, түс чериниң хойларының уксаазын экижидер талазы-биле үрелел ажылының түңнели болур.

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хойжузу эш Комбуй-оол экижиткен уксаалыг хойларның бирээзинден 5,27 кг, эш Начына— 4,3 кг, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хойжузу эш Курбуу — 4 кг, «Барлык» совхозтуң хойжузу эш Сарыглар — 4,7 кг, «Элегес» совхозтуң хойжузу эш Чалбаа—4,8 кг нарын дүктү кыргааннар. Областа 75 ажыг хойжуларның бирээзи-ле хой бүрүзүнден ортумаа-биле 1,9 кг-дан өрү, Өвүрнүң «Торгалыг» колхозу 30 муң хойларының баш санындан ортумаа-биле 2,5 кг, а экижиткен хой бүрүзүнден 3,5 кг дүктү кыргып алган.

Дүк бүдүрериниң өзүлдези күрүнеге дүк садарын көвүдедир арганы берген дээрин демдеглээри чугула. Областың колхозтары, совхозтары күрүнеге дүк садарының планын 90 хуу күүсеткен азы эрткен чылдыңдан 28 хуу хөй дүктү саткан. Өвүр районнуң колхозтары дүк садарының чыл планын 120,1 хуу күүсеткен ийикпе азы пландан ажыр 163 центнер дүктү дужааган. Эрзин район күрүнеге дүк садарының чыл планын 104 хуу, Тес-Хем район—103 хуу, Бай-Тайга район—108 хуу, Тожу район—110 хуу күүсеткен. Пландан ажыр дүк садарын ол районнар үргүлчүлевишаан. «Элегес», «Өөк» совхозтар кыргылдазы хуусаа бетинде доошкаш, күрүнеге дүк садарының планын күүсеткен.

Колхозтар болгаш совхозтар эрткен чылга деңнээрге, бо чылын дүк садарын чүгле сан талазы-биле көвүдеткен эвес, харын оон шынарын экижиткен. 1954 чылда экижиткен уксаалыг хойларның дүгү чүгле 7 хуу, а 1958 чылда экижиткен дүк—27 хуу, 1959 чылдың июль эгезинге чедир—35 хуу дужааттынган. Бо дээрге, бистиң хойжуларывыстың эки чедиишкиннери.

Экижиткен дүктү садарын көвүдеткен төлээде, хой ажылындан акша орулгазы көвүдээн. Областың колхозтары 1958 чылда хой ажылындан 43 миллион, а 1959 чылда чүгле дүк сатканындан 35 миллион рубль орулга алган. Агарлаашкындан дүк дужаалдазы база кирер. Хой ажылын хөгжүдериниң хемчеглерин чорутканының түңнелинде, экижиткен уксааның үрелиг хойлары 50 хуу четкен деп чугаалап болур. Хайнак хойларның продуктулуу бөдүүн дүктүг хойларнындан хөй. Колхозтар часкы кыргылдада хайнак хой бүрүзүнден 3—4,5 кг азы бөдүүн дүктүг хойнуундан 2—2,5 кг хөй дүктү алган.

Ындыг-даа болза, амга чедир-ле элээн хөй районнарның хөй кодан хой фермаларында бөдүүн дүктүг хойлар бод черни ээлеп турар. Сүт-Хөл, Чаа-Хөл районнарда малдың быжыг чем-суурну тургустунмаан, оларлар багай ажыглаттынып, үрелел ажылы кошкак чорудтунуп турар. Бо бүгү болза, бо чылын хойларның хораар чорууп болдурган, дүктүг продуктулуун кудулаткан болгаш хой ажылының орулгалыын эвээжеткен. Сүт-Хөл районнуң колхозтары бир хойдан ортумаа-биле чүгле 1,1 кг азы хой бүрүзүнден ала чогуур областың ортумак көргүзүүнден 550 грамм эвээш дүктү алган.

Бо районнарда хой ажылынга ам шыңгыы сагыш салыры база чоокку чылдарда түс чериниң хойларының уксаазын экижидери чугула. Областың малчыннарының күш-ажылын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бедик үнелээнинге харыы кылдыр Тываның хойжулары күрүнеге дүк садарының планын октябрь 1-ге чедир 100 хуу күүседир деп хүлээлге алганнар. Ону күүседип болурунуң бүгү аргалары бар, хамыктың мурнунда улуг, биче бүгү хойларның күскү агарлаашкынын организастыг, дүрген эртирери онза негеттинип турар.

Кыжын хураганнаан хойлардан 125.000 хураганнар төрүттүнген, оларның бирээзинден 1—1,2 кг азы оон өске хуусаалaрда төрүттүнген хураганнарның баш бүрүзүнге онаалтыр алдынган дүгүндеп 500—550 грамм хөй дүк кыргыттынган. Бо болза, дүк бүдүрерин көвүдедириниң чугула курлавыры болур. «Барлык» совхоз бир харлыг хурагандан 1 кг, Өвүр районнуң колхозтары база ындыг назылыг хураганнарның бирээзинден 1,2 кг дүктү ап турар. Ол болза, хойларны кыжын эрте хураганнадырга, улуг ужур-дузалыын айтып турар. Оон-биле чергелештир дүгү 5 сантиметрден өрү узун хемчээлдиг хайнак болгаш нарын дүктүг хураганнарның кыргылдазын чорудары чугула. Ол база-ла дүк бүдүрерин көвүдедириниң ийиги курлавыры болур.

Ставрополь крайның колхозтары болгаш совхозтары ийи чыл дургузунда хураганнарның дүгүн кыргып келген. Ол дээрге, дүк бүдүрерин көвүдедиринге элээн арганы берген. Хураганнарның дүгүн дораан кыргыыры кышкы оларга оларның үнеринге таарымчалыг кылдыр дүгү четчип өскен турарын хандырары чугула. Хураганнар кыргааныңдан колхозтар 85 тонна дүктү немей алыр аргалыг.

Улуг хойларның күскү агарлаашкынынче кол кичээнгейни салыр ужурлуг. Күстүң амгы-изиг, чылыг үезинде 400 муң ажыг хойлар агарлаттынган турар. Күскү агарлаашкын болза, хойжуларның база бир харысалгалыг ажылы ол болур. Агарлаашкын организастыг, шалыпкын чорутттунган түдүүн-на агарның чидирии чок, деңзи хемчээли-даа хөй, шынары-даа эки болур.

Ындыг-даа болза, элээн хөй колхозтар чоокка чедир агарлаашкынга белеткел кылбааны канчап-даа таарышпас. Электри кыргылда агрегаттарының чамдыктары ам-даа септеттинмээн. Колхозтар, совхозтар четпестерни доп-дораан чайлатпышаан, агарлаашкынны эң-не кыска хуусаада доозары шыңгыы негеттинип турар. Агарлаашкынның хуусаазын узамдыктырып канчап-даа болбас. Ажыл-агый бүрүзү бүгү хойларының агарлаашкынын бир неделяда доозар ужурлуг. Бирги ээлчегде августуң төнчүзүнде азы сентябрьның эгезинде күрүнеге дужаар хойларның дүгүн дораан-на кыргып алыр.

Эрзин районнуң колхозтары күрүнеге 12 муң ажыг хойларны дужаар. Амгы үеде орук дургаар сүрүүшкүнде оон кыргылдазы организастаттынган, хүн бүрүде 800 —1000 хой кыргыттынып, баш бүрүзүнден ортумаа-биле 450—500 грамм агар алдынган. Ам 3000 ажыг хойну агарлаан. Бо дээрге, багай эвес түңнел. «Чаа орук» колхозтуң кыргыкчызы эш Ак-оол хүнде 35, а «Мөрен» колхозтуң кыргыкчызы эш Кан-Хөө 33 баш хойларны агарлап турар. СЭКП Эрзин райкому хой агарлаашкынынга боттуг удуртулганы хандырган. Колхозтар кыргыкчыларны бүгү чугула чүүлдер-биле хандыраан, ниитиниң чемнелиге черин организастаан, кыргыкчыларга кино көргүзүү болгулаан. Бистиң областа РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчииир Кызыл тугун тывыскаанынга харыы кылдыр Эрзинниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери пландан ажыр 75 центнер дүктү дужаар деп хүлээнгеннер. Районнуң ажыл-агый бүрүзүнде агарлаашкын калбарган. «Коммунизмче орук» колхоз областың көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларының чөвүлел хуралы ажыттынарынга чедир күрүнеге 20 центнер дүктү немей дужаавышаан, алган хүлээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен.

Таңды районнуң Сталин аттыг колхозу, «Межегей» совхоз кыргылданы организастыг чорудуп, дүктү дораан-на белеткел черинге дужаап турар. «Межегей» совхозтуң хойжулары ам-даа 3,9 тонна дүктү кыргып алыр дээн хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң хойжулары агарлаашкынны кидин-не чорудуп эгелээн.

Бо чылын чамдык районнар часкы хой кыргылдазын саададып, узамдыктырган, ынчангаш ам агарлаашкынны бичии-даа хожудадып болбас. Күрүнеге эът кылдыр дужаар хойларның агарын август 20-ге чедир, а оон артканнарын сентябрьның баштайгы хүннеринге чедир кыргып доозар херек. Күзүн изиг, чылыг үеде бөдүүн дүктүг болгаш чартык бөдүүн, холушкак дүктүг хайнак хойларны агарлаар турар. Ажыл-агыйлар күстүң соок үези дүшкүже чедир хойларның дүгү четчип үнүп келир кылдыр агарлаашкынны баш бүрүнгаар ынчаар чорудары чугула. Күзүн чаңгыс дай дүктүг хайнак хойларны канчап-даа кыргып болбас. Ол үеде оларның дүгү таарымча чок, үлетпүрге ажыктыг эвес болур, а күрүнеге дүк садар планны күүседиринге киришпейн турар.

Агарлаашкынның чедиишкиниг, дүрген доостуру эки белеткелдең хамааржыр. Ажыл-агый бүрүзү электри кыргылда агрегаттарының септелгезин эки шынарлыг чорудар, хол хачыларын четчири-биле белеткээр, кыргыкчыларны, эдикчилерни, учетчиктерни оон-даа өске кижилерни бүрүн тургузар болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдадыр ужурлуг. Агарлаашкынны арыглап аштаан, столдарлыг тускай черге азы кыры шывыглыг чадагай черге чорударын хандырар. Күскү агар кончуг арыг болур, ону хирлендирбес дээш кыргыкчылар болгаш өске-даа кижилер сагыш салыр херек. Агарлаашкын эгелээр мурнунда хураганнарны нелеринден үзүп, аңгылаар.

Облпотребсоюзтуң дүк хүлээп алыр пунктулары багай белеткенгенин демдеглээр херек. Чамдык пунктуларда дүк дытыыр прессер, өске-даа херекселдер чедишпейн турар. Шагаан-Арыг пунктузу дүктү хирлиг, боктуг черге каап турганы канчап-даа таарышпас. Дүк хирленгениндан колхозтар оон эртээ—хөй түннүг акшаны чедир албааннар. Агар часкы дүктен артык үнелиг, ону эки дужааган ажыл-агыйларны күрүне мактаар болгаш шаңнаар. Күскү агарны күрүнеге дужаарга колхозтарга ажыктыг, оон немелде хөй акша орулганы-даа алыр. Бистиң Төрээн чуртувуска улам-на хөй дүктү бээр дээш хой агарлаашкынының чедиишкиннинг чорудар ужурлуг бис.

В. СОКОЛОВ,
көдээ ажыл-агыйның область эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

САРЫГ ШАЖЫННЫН САЛДАР ХАМААРЫЛГАЗЫ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛДИ КҮШТЕЛДИРЕР» ДЕП

чүүлду чугаалажып турар

Бо чылдың июль 18-те «Шын» солунга үнген «Сарыг шажынның салдар хамаарылгазы-биле демиселди күштелдирер» деп чүүлү чер-черде ажылчы чоннар идепкейлиг чугаалажып турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунга ажылчы чоннарның хуралынга Куулар Давааның чугаазы бо номерде парлаттынган.

Ук чүүлге хамзарыштыр чамдык эштер бодтарының чугааларын редакцияже база бижип турар.

Шажынга удур темага материалдарны хөйнү парлаар

Бодумнуң төөгүмүү-даа маңаа тодаргайлап чугаалаанымга херээ чок боор. Маңаа чугула болгу дег чүүлду шуут чугаалап каайын.

Чүл дээрге мен шаанда лама чораан кижи мен. «Соңгу назында дываажаң ораныңга чурттаар, буянныг болур сен» деп ламаларның меге суртаалынга бүзүрепкеним — мээң чазыым ол болган.

«Шын» солунда парлаан «Сарыг шажынның салдар хамзарылгазы-биле демиселди күштелдирер» деп чүүлду номчаам мээң ыяан түннелим мынды: эртем-биле шажынның аразында демейлежир чүве мырыңай чок, олар шуут удурланышпас. Эртем болза бүгү-ле дешилгенің үндезини. Ол болуп практика кырынга бүзүредип бадыткап турар. Шажын эртемге шуут удур. Ол бүгү-ле дешилгелиг чүүлдүң дайзыны. Оон суртаалындан бадыткалдыг чүве черле козулбээн. Кижиниң оруунда улуг моондак, бүгү каңгы дүмбей чоруктуң камгалакчызы шажын болуп турар.

«Дываажаң ораны» дээр суртаалда шыныг чүве чок. Ону чонну чедүүрүнге эптиг болзун дээш, харлавчыларга улус удурланмазын дээш даап-бодап каан хуурмак суртаал-дыр деп чүвени шагда-ла билгеш, шажындан шиитпирлиг чарыылган мен.

Амгы үеде эртем кайгамчык чедишкиннерни чедип ап, кижиниң бодап чорбааны кайгамчык ажыл-ышкынналарны кылып турда, шажынга чүүлүр чамдык кижилерни бары конгуг хомудавчыг-дыр. Оон-биле кады ламаларның тураскыда ажылдаашкының килеңнеп көрбес дургажок. Мындыг чижектерни бистиң Чөөн-Хемчик районнан көргүзүп болур. Чижээ, хамаатылар Ооржак Диспижек, Куулар Санчы, Байлак, Монгуш Калчан-оол ламаларга идепкейлиг чүдүп турарлар. Олардан аска-даа чүүлүкчүлер бар деп чугаалап болур. Ол кижилер ламаларга, хамнарга чүдүп, эргининг артымышкыннарынга алзып турарын мен хууда оларның улуг чазыы деп санаар мен. Олар бистиң ниитилевистиң амгы үеде кайы хире бурунгаарлап чоруй барганын билбейн турарлар.

Боттарын ламалар бис деп адап алган, херек кырында ниитиге дузалыг чүве кылбайн, аска кижилерниң күжү-биле амыдыран, маңгыстап орар чалгааларны деткип турар деп сөглээр херек. Ындыг маңгыстарны бистиң ёзулуг совет кижилер сойгалап илередир, олар-биле шиитпирлиг демисежир ужурлуг.

Чадаанада «хүрээ» деп адаар, шынында ламалар уязы канчап тургустуна бергенин? Олар боттарын кара туразы-биле чыглып алган. Ёзулуг совет кижилер оларга дегкинче бербейн турар. Ийи-чаңгыс хойжудангай кижилерниң чыдып калган чоруун ламалар ажыглап, оларны төөредип турар-дыр.

Совет Конституциядa шажынга чүдүүрүү хостуг дээрзин дүрүмчүдүп бижээни шын. А Чадаанада чыылган ламалар үндезин хоойлуунуң ол чүүлүн каржызы-биле үреп турда, канчап эптежирил, ону аксеткилдиг совет кижи канчап чажырарыл. Төлюш Чамдыылай, Чымба-Хелиң олар үргүлчү «эмнеп» турарлар. Ылангыя Чамдыылай дээрги бүдүүлүк кижилерни хынап, оларның кадымга хора чедирип турар. Ол ам Кегээн-Булак деп черде аржаан ажыдып алган, кижилерни хаанап, олардан акша-мөңгүнү халас ап турарын чон билир.

Төлюш Хорлуу деп кижи хаанап, тарбыдап турар.

«Шын» солунга үнген чүүлүү араттар сеткил ханып номчуп турда, ламалар дыка дүүреп эгелээннер. Ол чорук таварылга эвес. Олар боттарының хоойлуга удур характеринден коргуп турарлар. Солунга ук чүүл үнген соонда «хүрээниң бир ламазы» Чанзан-Хелиң дээрзи оон дургуннап чиде берген болгай.

Демги кижилерниң хоойлуга удур характерин район прокротуразы көрүп тура-ла хемчет албазын кижи кайгаар чүве. Чамдыылай, Чанзан-Хелиң оларны улуска удур характери дээш хемчет алыры черде шыныыг негелде болур ужуралуг.

Бо ламалар чүүн-биле амыдыран турарларыл? Олар чүтле чамдык колхозчу араттарның аксеткилдиг күжү-биле ажылдан алган акша-төгерииң, аъш-чемиң мегелеп чип амыдыран турарлар. Оон ыцай оларның үүлгедип турар характерин совет кижи черде карган, киленнеп көөр херек. Олар кижилер өлүрге идик-хевин алган, чамдыктарын боттары кедип, чамдыктарын акшага саарыл ап турарлар.

Монгуш Даваа-Хелиң, Куулар Шымбай-оол олар колхоотан дезии чоруткаш, «хүрээде» белен чем чооглап олурарлар. Даваа-Хелиң «Шында» чүүлду көргеш «кайнаар баарыл, ат болду, чүнү кылза экил» дем мөгүдеп үнген.

Мээң канчап лама болу бергенимни, оон канчап чарылганымны үстүнде чугаалааным ол. Бодумнуң амыдыралымда чүве билбес, бүзүрээчел чораанны мени шын оруктан өскээр тайзып, чонну мегелээриниң оруунче кирип тырткан турганын билгеш, шын орукче, чонуң оруунче киргенимден бээр алзээ үр апарган.

Бо аразында шажынның хоразын улам хандыр билген мен. Бистиң солуннарывыска шажынга удур темага хөй-хөй чүүлдерни ам-даа бижиприн күзээр мен. Бистиң араттарывысты шажынчы төредишкиннерден чарып, оларны шажынга удур билиглер-биле чемсеглээрл бистиң бурунгаар дешилгевисти дургедедир.

Куулар ДАВАА.

Чөөн-Хемчик район, «Октябрь 30 чылы» колхоз.

Шажын бисти мегелеп шыдавас

«Шын» солунга үнген «Сарыг шажынның салдар хамаарылгазына удур демиселди күштелдирер», «Медицина болгаш сымыралчы хамнар» деп чүүлдерни улуг сонуургал-биле номчудум. Ук чүүлдерниң дугайында хөй-ниитиниң саналоналын ап, чугаалажып турары черле чүүлдүг. Мынчангаш мен, совет кижи болганымда, шажынны канчаар көрүп турарымны, шажынның суртаалы бистиң чамдык хоойлуунгай кижилеривиске кандыг багай салдарны көргүзүп турарын чамдык чижектерге көргүзүп чугаадаксап тур мен.

Шажын болза кижилерни коргуп сүртеп чоруур кыдыр чаңчыктырып турар. Шажынга чүдүүр кижилер янзы-бүрү хоозун, хуурмак бодалдарга алыскан ужурунда коргуучал, угаан-сагыш талазы-биле чыргалыг аарыг болгулаар. Чүдүкчү кижилер «дываажаң ораны» деп чүвеге идеген, «соңгу назын» кандыг болур ирги деп коргуп, девидеп чоруурлар.

Шазында Тываның чонун ламалар болгаш хамнар коргудуп, оптуг аргалар-биле мегелеп, оларның эт-севин, ийи-чаңгыс малын ыыкындырып ап, боттарынга ажыглап, чонну хоозурадыш чорааннаар. Олар шынап-ла ёзулуг маңгыстар ол чораан-на болгай.

Кандыг-бир кижиниң ада-иезин, төрел-дүргүлүү өлүрге хамнар, ламалар чазый кускуннар ышкаш, четкилеп келирлер. Ламалар өлген кижиниң хүрүмүн кылырывыс ол, аза-бүгүн арыдырарывыс ол дижип, хоозун чугааларны чулчуруп турган, өлген кижиниң үвүн ап алгаш, чоруптарлар. Мынчангаш чоок төрели өлген кижилер ийи данкыр качыгдалга таваржыр турган. Бир эвес өлген кижиниң эт-херекселин, мал-маганын ламаларга хамнарга бербес болза, оон төрелдеринге аза-четкериниң килеңи таварыжыр деп мегелеп чорааннар. Бүдүүлүк кижилер ындыг авыязынга бүзүреп чораану амгы үениң аныктарынга черлик дүмбей чүве кылдыр сагындырар.

Шажын болза бойдустуң болуушкуннарын хажыды, чонну төредип мегелээриниң аргазы-биле тайылбырлап турар.

Амгы үеде чамдык бүдүүлүк кижилер боттары-даа, уруг-дарыыдаа аразында ламалар, хамнар чалаар, оон уржуу-биле чамдык аарыг кижилериниң аарыы хөлүн эрте бергенде эмчиге өскээр таварылгалар бар.

Шажынга чүдүүр чоруктуң чарылбас эдериичизи арагалаашкын болуп турар. Ол чорук арагалаар кижилериниң боттарынга-даа, оларның ажылдан турары бүдүүлүгетегеда хораны чедирип турар. Ылаңгыя шажын хүннерин демдеглээнде арагалаашкын үргүлчүлеп турар. Оон түнелинде чамдык ийи-чаңгыс кижилер хулиганнаар, кем-бүүлүүр херектерни үүлгедир чоруктар болгулаар. Чижээ, Улуг-Хем районнуң «Чодураа», Ленин аттыг, «Улуг-Хая» колхоотарга хулиганнар өлүрүкчү чоруктарны кылган.

Шажынга чүдүн чоруур кижилер өг-бүле тудуп амыдыраарда шажын чарлыы-биле азы ламаларның чөпшээрели-биле кылып, оларга дегелеттирип турар.

Шажынның хоразын чонга тайылбырлаары, оон эдеренчизи арагалаар чорук-биле шиитпирлиг демиселди чорудары коммунизм дээш демиселге совет кижилерни чепсеглээр. Мынчангаш бистиң парлалгавыска эртем-бойдус темаларынга чүүлдерни хөй-биле парлаары күзенчиг.

В. ТОГЛАКПАН.
трактурист.

Тамбов областтың Коминтерн аттыг колхозунуң дараазы Е. И. Андреева ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелезинге лекция кылган.

Чурукта: Е. И. Андреева лекцияга олурушканнарның аразында. Фото О. Кузьминнии. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

Колхозчу-тараажылар

Эрни, кыдыы көзүлбестээн
Эриг мөңгүн шынаже көөр —
Тараа-ла тараа!
Эзим шыпкан—эзик турлаа
Эрээн-даа ажар, чик-даа
көжер —
Тараа-ла тараа!
Эрги шагда оваа турган
Эор сыннар артын-даа ажар—
Тараа-ла тараа!
Эзи чыткан—хонак-даа үнмээн
Элезин, кум хову-даа эртер —
Тараа-ла тараа!
Даглар белп, тейлер хөрээ,
Дамыр, булак дөргүннер-даа
Тараа-ла тараа!
Тараа боорда тараавыс;
Талдар, хаактар кулузун-на!
Арык, бута, кыдыг үш чок—
Аът-биле эргип четпес.
Салгын, хатка будун хову
Сагланайның, чалгын үнер,
Хуулгазын өнер ойнап,
Будайны-даа адаргадыр.
Ындыг тоолзуг ховуларның
Ыры-шоору хөгжүмү чүл?
Бомбайннар, тракторлар,
Колхозчулар-тараажылар.

С. САРЫГ-ООЛ.

Кожамыктар

Бомбайнны, тракторну
Катай мунган кадай оглу.
Холундан ном ыран болбас,
Хандыр бодаан кадай оглу.

Херии черни ыяк дивес,
Ылгын маңнаар машинаны.
Бежээнин-не кичээл үспес,
Ындын бодаан кадай оглу.

Оран чуртка ады үнген
Гаганова ышкаш болуул.
Озалдап каап турарларны
Казыгыйын деткип алыыл.

Кончуг эрес маадырның
Салгакчызы болуксаар мен.
Коммунистиг ажыл-иштиң
Шалыпчызы диртикээр мен.

Хостуг, күштүг улуг чуртка
Бежээ диртип алыксаар мен.
Коммунистиг бригадтың
Бежигүнү болуксаар мен.

К. КУДАЖЫ.

ТАВАРЫЛГА

Хоюг булуг көшкени дег
Хойлар оттаан кадыр даггa,
Кадарчы оол чедип келгеш,
Каргырааны сала берген.

Ханга погер үзүр-даажок
Кара кускун үжүп келгеш,
Чаглар мында дигензиг-даа
Чаргыяткайның алгыргылаан.

Чалый берү ону дыңнаап
Чараазы-даа шурай берген,
Чылганып каап, чылбаңайнып,
Чыда дүжүп бо-ла келген.

Амытанның аскы четкен
Араатанны көре каапкаш,
Оолдуң арны, мага боду
От дег кыдыр изиш диген.

Коргуп сестип олурбайн,
Когун үзер дайзын бо дээш,
Кадарчы оол шыгаан келгеш,
Кара бадрын карартыпкан.

В. ЗРЕНЧИН.

Армян ССР. Демир оруқчуларның Культура ордузу Ленинаканда 30 чыл ажыг туруп турар. Ында янзы-бүрү 81 бөлүмнер болгаш секциялар бар. Машинистиң дузалакчызы А. Н. Акопян хостуг шактарында уран чазанылганы кылып турар. Боду өөренген скульторнуң кылган ажылдарын район болгаш хоорай делгелгелеринге, а ол ышкаш республиканың фестивалынга делгегилээн турган.

Чурукта: А. П. Акопян. СЭТА-ның фотохрониказы.

Чаа өөредилге чылынга школалар белен

Кызылдың школаларын 1959—1960 өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле ажылдар бо чылын алзээн организастыг чоруттунган. Хоорайның хөй-хөй школачылары школаларның септелгелерин боттарының күжү-биле кылыр деп шиитпирлээннер. Областың улус өөредилге кидзиин школачыларның күзелин хандырып, чамдык өөренижчилерниң көдээ ажыл-агый практиказын бүдүүлге практиказыбиле солаан.

Эрткен өөредилге чылы доозулгалакта-ла өөренижчилерниң бүдүүлге бригадалары—штукатурщуларның, будукчуларның, септекчилерниң, чугайланчымларның бригадаларын организастаан турган. Өөренижчилерниң боттарындан бригадирлерни томуйлаан. Харын-даа эртken өөредилге чылында онгу классты доосканнар безин септелге ажылынга дузалашканнар. Хоорайның школачыларындан 2000 ажыг өөренижчилер № 1, 2, 3, 6, 7, 10 школаларның септелгезинге ажылдап чайлаан. Чамдык № 2, 6, 4, 10 школаларның өөредилге чылынга белеткелин эки шынарлыг кылганын күүне комиссиязы демдеглеп турар.

Эш Беспалов директорлаан № 10 школаның белеткели дыка эки болган. Эрткен чылын ук школа ёй-шаанда болгаш шынарлыг септелгени чорутканы дээш партия хооркомунуң болгаш хооркүүсковуун шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткаш, башкылар болгаш өөренижчилер коллективи школаны 1959 — 1960 өөредилге чылында септелге чокка дужаар деп хүлээлгени алганнар. Хүлээлге чедишкининиг күүсеттинген, школа септелге чокка дужааттынган, чүтле ийи класстарның шалаларын дозулап, будаан.

Хоорайның школаларын септээринге улуг дузаны төредер болгаш оларга шефтеп турар бүдүүлгелер база албан черлери чедиргеннер. Эш Громов начальниктээ көдээ ажыл-агый транспортунуң автобазазының коллективи № 4 школаны шефке алгаш, улуг дузазын көргүскен. Ол коллектив үе школага капитал септелгени кыска хуусаада доозуп шыдаан. Ол ышкаш, № 9 школага эки дузаны ийи заводунуң коллективи чедиргеп. Школаның септелгезинге заводтуң коллективи үш удаа шефтээшкинни чоруткан.

Ындыг-даа болза чамдык школаларның чаа өөредилге чылынга белеткели ам-даа четпестерлиг дээрзин комиссия демдеглээн. № 1, 3, 7 ортумак школаларның белеткели чогуур хуусаларында доозулбаан, ыяла чогуур ажылдар ам-да тургулчулеп турар. Үе школаларга шефтеэе чогуур бүдүүлгелер, организациялар: облпотребсоюз, даг экспедициязының автобазазы, «Тыва тудуг» трези эки дуза көргүспейн барганнар.

Ындыг-даа болза чамдык школаларның чаа өөредилге чылынга белеткели ам-даа четпестерлиг дээрзин комиссия демдеглээн. № 1, 3, 7 ортумак школаларның белеткели чогуур хуусаларында доозулбаан, ыяла чогуур ажылдар ам-да тургулчулеп турар. Үе школаларга шефтеэе чогуур бүдүүлгелер, организациялар: облпотребсоюз, даг экспедициязының автобазазы, «Тыва тудуг» трези эки дуза көргүспейн барганнар.

Кызылдың школалары көргүүр материалдары, өөредилге помнарыбиле четче хандыртынган, олар чаа ныр, узаныр мастерскаяларлыг, эргежок чугула дериг-херекселдербиле дериттинген. Башкы кадрлар биле четчелеттинген. Оларның хей кезии дээди эртемниг болуп турар. Школаларның хей кезии түскай эртемниг кижизидикчи башкылардыр биле хандыртынган. Школаларны чаа өөредилге чылынга ёй-шаанда болгаш шынарлыг белеткээн чорук өөредилге чылын организастыг эзелдээринге, оны чедишкининиг эртиреринге чугула ужур-дузалыг болур.

Д. ЕГОРОВ.

Колхозка Кызыл тукту тывыскан

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң колхоотарының тудуг талазы-биле чарыжынга «Х Улуг хураг» колхоз тиилекчи болган.

Оон тудугжулары бо чылдың тудуунга 1500 кубометр ышты белеткээр тургаш, 2181 кубометрни белеткээн, 400 кубометр маазыны дилген, 50 кубометр дашты сөөртүп алган.

Чурталганың 5 бажыңнарын тударын 10 кыдыр күүсетпеп болгаш ам-даа 4 бажыңны тудуп турар. Хову ажылының турлаанда пландан ажыр 3 өрээлдиг бажыңны тутkан.

Оон ынай 1000 баш хөйга 2 кажааны тутkан база 300 баш инектиң кажаазын крышалаан. Суурда 250 олуттуг чаа клубтуң тудуун доозар чоокшулаан. Он беш машина турар гаражты тудуп турар. Оттук-Даштың сүт-бараан фермазында саржаг кылыр бажыны тутkан. Колхозчулар боттарының 43 бажыңнарын крышалаан.

СЭКП-нин Улуг-Хем райкому болгаш райкүүсөөм ол колхозка тудуг талазы-биле шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

Ол колхоотуң тудугжулары Сат Болдук, Ховалыг Хирлиг-оол, нарын херекселдер чазаар Кек-оол, Бичe-оол болгаш оон-даа өскелер чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

Парлаттынмаан чагааларның изи-биле

Чаа-Хөл районнуң «Бурунгаар» колхозунуң кежигүнү Оюн Тамчат-оол хөй-ниитиниң ажылынга киришпейн арагалап, хулиган херектер үүлгедип, улустуң амы-тынынга кыданыш чоруурун илередип, көдээ корреспондент редакцияга чагаа бижээн.

Редакцияның чоруткан материалынга Чаа-Хөл райкүүскомнуң шагдаа килдизиниң начальниги П. Маадыр-оолдуң дыңнатканы-биле алырга, шагдаа чери Тамчат-оолдуң хулиган херек үүлгедип турганын истеп хынаан, оон херээн районнуң улус судунда киргеш.

Тывылбайн баргылаар дарга

Бо чылдың март айның 18 хүнү аяс-даа, каан-даа, чылыг-даа турган. «Найырал» болгаш «Тинлелге» колхозтарның бүгү кежигүннери Үрбүн суурга нийти каттышкан хурал кылыры-биле чыглып келгеннер. Хурал-даа эгелээн. Ийи колхозтарны каттыштырар айтырыгны кайы-даа колхозтарның бүгү кежигүннери чаңгыс үн-биле бадылаан. Каттышкан колхоотуң даргазының районнуң харыысалгалыг ажылдакчыларының бирээзи Николай Чимитович Лопсаңны бүгү кежигүннерниң хуралынга соңгуп алган.

Николай Чимитович-даа хурал доозулган соонда каттышкан колхоотуң баштаар черинiң хуралын кылып, элээн-не хөделиишкинниг ажылдап эгелээн. Дарганың ажылдаары, оон байдалы ынчан активчилерге-даа, колхозчуларга-даа эки билдинмээн. Чиик машинаны муңгаш ыцай, бөөр хап-ла турар мындыг болган.

Март айны сөөлзүредир даргадаа каттышкан ийи колхозтарның эрги таңмаларын база штамбыларын алгаш, областың көдээ ажыл-агый эргелелинге аппарып дужаар дээш улгаттыр каттышкан «Найырал» колхозтуң таңмазын, штамбызын хүлээп алыр, еске-даа ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээр дээш Кызыл хоорайже ханкан. Орукка бар чыда боостазын бичии «шыгыда» каап чораан, Кызылга чеде бергеш, бир бажыңга дүжүп калгаш, өөрүн эртен маңаа чедип келиңер деп дужаап каан.

Кады чораан өөрү эртен келирге даргә кылын-халаң эзирик олурган. Эртенинде өөрү келгеш: «дургедевес болза хоржок чоруувус бүтпес, дарга» деп саналдаарга, халаң эзирик-даа болза кады чорупкан. Облпотребсоюз болгаш «сельхознаб» база еске-даа албан черлеринге баргаш, боду-даа айтырыг тургуспас, кады чораанны механизти базырып көр деп албадаар болган, чүге дээрге оон эзирии билдингир. Ол чоруп турган тодаргай бүдүрүп, шиитпирлээн ажылы-даа чок болган.

Таңма, штамбыларны солудуп алыры-биле областың көдээ ажылагый эргелелинге чеде берген. Аңаа кадр килдизинге эзирик кире бергеш, чораан чоруунуң дугайында айтырыг тургускан.

— Силер эзирик кижи-дир силер, ындыг кижи албан черинге кирип болбас, таңма болгаш штамбыларынарны серген алгаш, кээп солуп алыр силер—дээш, кадр килдизиниң ажылдакчызы кабинеттен үнүп чоруурун дилээн.

«Колхозтуң даргазы мен-мен дээш бо эрги таңмаларны, штамбыларны дужаагаш, солуп эккел» — дээш оларын кады чораан механизинге хүлээдип берген. Оозу дарганың айтышкынын ёзугаар чеде бергеш, оон «чугаалаар сен» дээн чагын ёзугаар чугаалаан.

— Силериң ол кижиңер чогум чүү кижил? Чурум чок, ажыл шагында албан черинге эзирик кээп турар кандыг аайлыг чүвел?— деп кадр килдизиниң ажылдакчызы айтырган.

— Бистиң санакчывыс кижи чүве, оон эзирик, өлээрин билбээн мен, хемчээн алыр апаар-дыр бис ийин—деп, эпчоксуна аарак механик чугаалаан, чорупкан.

Дарга кандыг-даа ажыл кылып албайн, чүдээн бажы-биле Чаа-Хөл кайы сен дээш хап бадыпкан. Механик еске ажылдар кылып алырыбиле Кызылга чыдып калгаш, таңма, штамбыны сөөлүнде эккелген. Николай Чимитович бажыңына келгеш база-ла улаштыр арагалаан, 3 хонук иштинде колхозунга барбаан. Ол-даа ынчаар билдиртпейн эрте берген. Оон соонда апрельдиң 30-ден майның 5-ке чедир ажыл кылбайн бажыңына арагалап, бузуп олурун берген. Часкы тарылганың изиг-дүлүк үезинде, дарга чокта, бригадаларга аъш-чем үстүп берген. Район сургакчызы эш Щелков ону база-ла дилеп сураглап тургаш, тыпшайн барган.

Май айның эгезинден июнь айга чедир, «азраан мен» дээш шуут ажылдавайн бажынынга олурун берген. Чамдыкта эмчиде-даа чоруун турганы, чамдыкта бажыңында эзирик-даа органы ол үелериниң иштинде колхозчуларга дыңналып турган. Июнь айның эгезинден эгелээш, колхоз конторазынга баар, барбас чамдык хүннерде кайдазыда-даа билдинмес болуп ынчаар-ла эрткилээн.

Колхоз конторазынга, оон девискээринге эртен-даа, хүндүс-даа, кежээ-даа «Дарга кайдал?» дээн айтырыгларны, ону сураглаан колхозчуларны хун бүрүде дыңнал, көрүп болур. Ырак-узак черден келген малчыннар-даа, тараажылар-даа, тудугжулар-даа дарганы сураглаар, ону маңаар дээш каш хүннерни эрттирип турар. Таварылга болуп тып алгаш, айтырыгзар тургузарга орта харыылап бербейн баар.

Чижээлээрге, колхозтуң эң ырак чайлаа—Бедиг-Кара деп черге чурттап турар кадарчылар эштер Ыяңмаа, Окчаан олар шай, таакпы садыш алыры-биле алза чогуур акшазынан эвээш, бичe-даа болза бөөрии чөпшээреткен. Оларның ында канчаар чурттап, ажылдап турарын чугаалашпайн-даа, тургускан айтырыынга чөптүг харыы-даа чок—«кайда боор ол, өштер»—дээш конторадан үнүп чоруй барган.

Айтырыглар тургузар дээш дарганың бажыңына бригадирлер-даа, колхозчулар-даа чеже кижи барбаан дээр. Чүге дээрге үениң хөй кезиин ол бажыңына өрттирип турган.

Июнь, июль айларның иштинде албан чорук дээш-де эш Лопсаң Шагаан-Арыг хоорайже үргүлчү чоруп келген. Ол чораап чогум кылган, бүдүрген ажылы-даа биладинмес.

Дарганың ындыг ажыл-чоруулагазының түнелинде колхозта удуртулга-даа кошкан. Мынчангаш июль айның 23-түң кежээзинде партия комитединиң болгаш колхоз баштаар черниң актив-биле каттышкан хуралын чыылдырган. Аңаа 50 чыгаа активчилер чыылган. Дарганы СЭКП райкомунуң секретары эш Щелков сураглап турбуже машиназын мунупкаш, Шагаан-Арыг хоорайже дезе берген. Ол чок дээш хуралдавас эвес, хуралга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түнелдери-биле холбаштыр колхозтуң мурнунда салдынган сорулгалар дугайында райком секретары эш Щелков илеткел кылган. Аңаа санал берген эштер тодаргай сумелерни киирген. А ол үеде эш Лопсаң 21-нiң хүнүнден өгелээш, пактап турган болган.

Партия райкомунуң бир бюрозунга Николай Чимитовичтиң келдирерге, «мээң херээмни көре бөөр» дээн ышкаш дезе берген. Июль 25-те райкомнуң бюрозунга эш Лопсаңның илеткелин алгаш, колхозканиити удуртулганы кошкадып, партийжи хүлээлгезин күүсетпейн, күш-ажылдың сагыыга-чуруумун үрээн дээш аңаа партияның хем чаюн көргүскеш, учёт карточказынга кирип бижинир, бир ай хуусаа иштинде бодунуң ажылынга болгаш ажы-чаңында четпестерни эдип алыр дугайында доктаалды үндүрген. Николай Чимитович ол доктаалды хүлээп алган болгаш частырыгларны эдип алыр дугайында бодунуң сөзүн берген.

Райком бюрозу ол доктаалды үндүргенинiң соонда бир неделя иштинде колхозка ол өлээн көскүленнен, дүүреп ажылдап чоруп турган.

Оон соонда август 2-ден 10-га чедир колхоотуң конторазында-даа база бригадаларда, фермаларда-даа, аалында-даа чок чиде берген. Август айның 5-тиң хүнүнде колхоотуң активиниң хуралын чыылдырарының мурнунда эш Лопсаң турда дүүрүшкан турган. Ол кежээ дарга-даа чок, район төвү болгаш еске-даа черлерден улус сураглап, дилээп ону тыпшайн барган. Ам канчаар, райкүүсkом, даргазы эш Доржулайның инициативазы-биле сиген кезилдезиниң темизин күштелдирер, тараа ажаап алышкынына белеткелдериниң дугайында болгаш ескелдаа чугула айтырыгларны аңаа чугаалашкаш, шиитпирня үндүргеп.

Августуң 6-да дарга Шагаан-Арыгның худумчуларынга бир кеүлген. Колхоз баштаар черниң даргазының оралакчызы эш Сүзтер «ажылывыс ат болду, чоруулу» дээрге, ол ыяттавайн карманындан таңмазын уштуп өскелеш, хүлээдип берген.

Колхозтарның ажылынын эки түнелдери оон даргаларындан база улуг хамзаржырын практика көргүзүп турар болгай. Мындыг янзылыг дарга турда ажылга чедишкиннерни канчап маңаарыл? «Найырал» колхоотуң ажыл-агыйының планнарын күүседириниң талазыбиле сөөлгү айларда хожудан калганы таварылга эвес. Улгаттыр каттышкан колхоотуң ажыл-агыйын удуртуру парын-даа, берге-даа болур болгай. Лопсаң ындыг хевирлиг турган, ол ажыл-агыйны организаторчы, инициативчи удуртуп шыдаар бе деп айтырыг тургустунуң көөр-дүр. СЭКП-нiң Чаа-Хөл райкому болгаш райкүүсkом ону шиитпирлээр ужурлуг.

К. МИХАЙЛОВ.

Сахарага ядролуг чепсектиң шенелделерин болдурбас!

Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының совет комитединиң медеглели

Азия болгаш Африка чурттарының эп-сеткил каттыштырылгазының совет комитеди медеглел кылып, Сахарага ядролуг чепсектиң шенелделерин болдурбас дээш Африка улузунуң демисели-биле акы-дуңманың эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн.

Медегледе чугаалап турары болза:

«Соок дайынны» чок кылыр дээш ам бөттүг базымнар кылдынып турда, француз эрге-чагыргалар Сахарага атомнуг бомбаның шенелдезин кылырын шиитпирлеп алган-дыр. Ол шиитпирни хөй-ниитиниң бүгү санал-оналынга өнчүк-чөгээ кылдыр, делегей байдалын чиигледиерери-биле кылдынган базым кылдыр көөр херек.

Ядролуг чепсектиң Сахарага чорудар дээн шенелделеринден француз чазактың ойталаан турарын негеп турар Африканың хамаарышпас төс чурттарының Аккра чагы конференциязының шиитпирин дегжиишаан, эп-сеткил каттыштырылгазының комитединиң медеглеп турары болза:

Сахарага ядролуг чепсектиң шенелделеринден француз эрге-чагыргалар ойталаан турарын делегейниң бүгү улустары-биле кады негеп тур бис. Ядролуг чепсектиң шенелделериниң хоралыг уржуктарындан бүгү улустарны адырган турарын негеп тур бис.

Атомнуг чепсектиң шенелделерин соксадыры ядролуг энергияны дайын сорулгаларынга ажыглаарын шуут хоругдаарынче угланган базым болур ужурлуг.

Сайрус Итоннуң белээ

Шортгорн уксаалыг үш бугаларның болгаш инектерниң хүлээдип бериишкини ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге август 12-де болган. Ол бугаларны болгаш инектерни суралгыг америк садыг-үлетпүр болгаш хөй-нииты ажылдакчызы Сайрус Итон ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга белекке берген турган.

Хүлээдип берген малдар болза, Итоннуң фермазының шилиндек малдары болуп турар. Олар малдың эттиг шынарын экижидери-биле чурттуң үрелел ажыл-агыйларынга ажыглаттынган турар.

(СЭТА).

Моол-япон садыг харылзаалары

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Монцамэ агентилеледин дамчытканы ёзугаар алырга, МАР-ның даштыкы садыг министерствозунуң импорт, экспорт эргелелдериниң болгаш делегейге садыглажылгыны хөгжүдериинге идиг бээриниң япон каттыжылгызының төлээлээн япон садыг төлээлериниң аразынга 1960 чылда кайы-кайызынга бараанар дужаажырының дугайында протоколга ат салдынган.

Японияже моол мал ажылының эстиичел шпаттың продуктуларын болгаш өске-даа бараанарны чорудар, а Япония пестерни, пөстен белен кылыгларны болгаш өске-даа бараанарны Моолче киирер.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ КИНОФЕСТИВАЛЫНДА

Кинонуң дылы—кижиниң сагыш сеткилиниң болгаш бодалдарының дылы—интернационалчы. Ынчангаш фильмнер солчуру улустар аразынга найыралды болгаш кайы-кайызын билчир чорукту чедип алырынга чугула фактор болуп турар.

Улустар аразының харылзааларын таарыштыр тургузарының хереэнге кино уран чүүлүнүң чугула рольдуун фестивальдың киржикчилери эки билип турарының дугайын оон бүгү чорудулгазы херечилеп турар. Ангы-анги чурттардан кино бүдүрүлгезиниң организакчылары—фестивальдың төлээлериниң болгаш аалчыларының киржип турганы август 13-теги найыралчы чугаалажылга маңаа бүзүредилге болуп турар. Чугаалажып көөрүнге элээн хөй айтырыглар саналдаттынган турза жок, чугааның чогум утказы чаңгыс чүүлче—кинону дем кадып тургузарының дугайында айтырыгже угланган турган. Продюсерлерниң британ каттыжылгазының президентизи А. Уоткинс, «Баррандов» дээр киностудияның директору Э. Гофман, Москваның Горький аттыг киностудиязының директору Г. Бритиков, «Нормандия-Неман» дээр фильмниң тургузукчузу А. Мишель болгаш оон-даа өскелер кино чуруктарны дем кадып бүдүреринин нарын чүүлдериниң дугайын, кинематографияга, найыралчы харылзааларны быжыглаарынга оон чаагай үре-түңнелдиниң дугайын чугаалааннар.

Кинону кады тургузар дугайында үндезин кылдыр көрээ чардынар ужурлуг сценарияның дугайын дыка хөй чугаалаан. Чаңныктарның бодалы-биле алырга, сценарияның сюжеди эштежип турар чурттарга тема талазы-биле чайлаш чок чоок болур ужурлуг. Францияның конкурска киргени «Шиитжел» деп фильмниң тургузукчуларының бирээзи Б. Гуз-Ренальдың бодалы-биле алырга, бир эвес кайы-кайызын билчиринге, идеяларны солчурунга таарыжыр чүве болза, кандыг-даа сюжет кинову кады тургузарынга эки болур.

Беседага ССРЭ-ниң Культура министри Н. Михайлов киришкен.

Фестивальдың киржикчилери эртенден эгелээш-ле «Империяның бузундулары» болгаш «Кызыл чер» деп 30 чылдардагы совет фильмнер-биле таныжкан.

Конкурс—делегейниң экранназының таварты чүүл бүрү чүүлдер-биле байлак аан-чорук дооступ бар чылар. Август 13-те «Нити хемниң чанында» (режиссёру Нгуен Хонг Нги биле Фам Хиэн Зан) деп фильмни көргүскен. Ол тоожу болза каттыжышкын дээш вьетнам улустуң демиселиниң дугайын, Мурнуу болгаш Соңгу Вьетнамны ангылап турар хемниң анги-анги талаларында чурттап турар ынакшышкан кижилерниң салым-хуузунуң дугайын чугаалап турар.

Чурукта: (солагай талазындан он талазынче) совет кино артистери Нина Меньшикова биле Роза Макагонова корей кино артизи Вон Чон Хи-биле чугаалажып турлар. Солагай талазында—хелемечи Елена Михайлова.

А. Стужинниң фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыдат Улус Республика. Уханьның металлургия комбинадының тудугжулары чуртта эң улугларның бирээзи № 2 домна суугузун тударын доозуп турар.

Чурукта: тудугнуң бир черинде шуткуушкунның шынарын хынап турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегейниң юрист демократтар каттыжыышкынының медеглели

ПАРИЖ. (СЭТА). Манолис Глезосту болгаш өске-даа грек демократтарны нугулдеп судтаан чоруктуң организакчыларының ёзулуг сорулгаларын сойгалап илередип турар болгаш өлүрүкчүлерниң холуң ара доктааткан делегейниң хөй-ниитизиниң ролюн демдеглеп турар медеглелди Делегейниң юрист демократтарының каттыжыышкыны парлалгага дамчыдып берген

Чүдек-бужар чылдак-биле өлүрүп шаажылаашкынга чедирип болгу дег турган суд истелгези бодунуң сорулгазын чедип албаан деп медегледе чугаалап турар. Шпионнаан деп буруудадыышкынның кандыг-даа үндезилел чогу болгаш ол чорук оппозицияны коргудар база сөстүң болгаш үзел-бодалдарның хостуг болур чоруун узуткаарынга идиг бээр сорулгалыг турганы Грецияга болгаш бүгү делегейге билдингир апарган.

Бүгү кижилерге хамаарыштыр кара-туразында аажылаашкынның оруун ажыдып турар политиктиг дерзиилээшкиннерниң аргаларын Грецияда ажыглап турарын суд чорудулгазы көргүскен деп медегледе айтып турар.

Грецияга болгаш бүгү делегейге кижиниң эргелериниң камгалакчылары боттарының күженишкиннерин каттыштырган болгаш антифашистиг демиселдиң маадыры база демдээ Манолис Глезосту болур чоуруру-биле үнелеп көөрүн негээн деп медеглелдиң авторлары айтып турар. Делегейниң юрист демократтарының деткээни күчүлүг шимчээшкин демократияның дайзыннарын аткаарлаарынче албадапкан. Мынчангаш, баштайгы улуг чедиишкин чедип алдынган-даа болза. шаажылаашкынның кадыг-дошкун хемчеглери ажыглаттынган, а оноз хемчеглер ам-даа күштүг болуп артпышаан деп медегледе чугаалап турар.

Чөптүг ужур чокка шиитпиргеннерни хостаарынга, оларның херек чорудулгазын эде көөрүнге, политика талазы-биле бүгү-ле хоругдаттырганнарны хостаарынга чедирер, хамааты херектерни шериг судталарынга дамчыдып бээр чоруктан ойталаарынга чедирер ужурлуг күженишкиннерни үргүлчүлээринче юристерни медегледе иштин-биле кыйгырып турар.

Каттышкан Нациялар Организациязының Уставынга болгаш кижиниң эргелериниң бүгү-нийти Декларациязынга дүүштүр Грецияга демократтыг хосталгалар катап тургустунган турар ужурлуг деп медеглелдиң түңнелинде чугаалап турар.

Демократияның өзүп үнген кавайы чораан чуртка демократия чечектелир аргалыг болур ужурлуг!

Делегейниң юрист демократтарының каттыжыышкынының даргазы Притт биле каттыжыышкынның чигине секретары Норман медеглелге ат салганнар.

Чүректиң ханызындан четирдивис!

Бистиң уруувус Зоя аары-биле аараш, медерелин оскунган. Уруглар эмнелгезиниң эргелекчизи, медицина эртемнериниң кандидады Любовь Георгьевна Истратованың, дежурный эмчи З. Селинаның болгаш эмчи сестразы Т. Столбунуң кызымаккай, мергежилдиг эмнеп, ажааганының түңнелинде бистиң Зоявыс ам келир үеде өөренир, чурттаар, ажылдаар аас-кежиктиг болуп, шуут сегээн.

Оларга улуу-биле өөрүп четиргенивисти илеретпишаан, хүндүлүг, чаагай, харысалгалыг ажылдарынга оларның чедиишкиннин болурун күзедивис!

Т. ДОРЖУ, Ю. ДОРЖУ.

ШЫН ОРУКЧЕ КИИРЕР ӨЙҮ КЕЛГЕН

«Ажырбас мен, ажырбас мен, кончуг хейлер» дээн соонда ол-даа бажыңның ийиги каъдында соңгадан шурай-ла берген. Аас-кежии болуп ону адаанда дыштанып орган кожалары тудуп алган. Олурганнарның бирээзи дораан-на дүрген дуза чедирер черже телефоннапкан. Удатпаанда кызыл-сарыг «ЗИМ» деңги «маадырлыг» шураашкын кылган «спортчуну» эмчиге эккелген.

Аңаа эккээрге ол эмчиниң айтырыгларын-даа харыылавас, улуг-улуг човууртагылап, узун-узун кылдыр тынып каап чыткан.— «Бергедээн кижи-дир, мээң херекседериимни эккелиңер» дээш улуг эмчи холун чуп турар аразында деңги кижи бир аңдарылгаш: «Ох, кайын ындыг боор, мен база угаанныг мен» деп чоруй:

Улуг, биче эмчилерим
Угбаларга дегбеңер даан.
Халыза-даа, шураза-даа
Кадай уруу тоор эвес—деп, ырлай каапкаш, эмчиден үне кылаштапш чорупкан...

Ол болза Кызылдың Дружба кудумчузунуң № 57 бажыңында чурттап турар Намдараа Моңгуш Маскыржаповна-дыр. Моңгуш Маскыржаповнаның канчап барганы ол?

Ону харыылаары ындыг-ла берге эвес. Ээлчеглиг бир шил «кызыл караны» апкаанда чү боор ийик. ийи каът бедик бажың безин сарай дег болбайн канчаар. Калчаарады ээрээш, ол бодунуң чанчыккан аайы-биле чаңнап турганы ол-дур. Арага ижиптерде оон чаны-чаң-даа эвес боол, калчаарап туруп бээр. Ажы-төлүн, оларның ууур уйгузун уттупкаш, дун-хүн чок бустаап туруп бээр. Баш чижектен көрээли.

1958 чылдың ноябрь 9. Моңгуш Маскыржаповна сөөлгү акшазы-биле арага садып ижип алгаш, өөзү төне бээрге кожазында бажыңнардан акша чээп эгелээн. Аңаа кым-даа акша бербээн. Ол аразында өг-бүлениң эр ээзи келгеш «оолдарың ажаап көр, арагалаары ам болзун» деп дилег кылырга, дүште-даа чок «бодуң ажаап, каракта, бир эвес сеңээ херек чок болза мен оларны октагылаптайн» дээш, бичии оглу Сергейни сегирип алгаш, үне халып чыда оглунуң бажын эжиктиң чидиг чаагынга үстүрген. Оон үне халааш чанагаш оглун коридорже шывадапкан.

Өлүг дириглиң аразында чыткан бичии оолду ол-ла бажыңга таварылга боол келген Эргил-оол Шураңүктүг тонга ораап каан. Бажыңның өске ээлери ол дугайын база-ла «дүрген дуза чедирер черже» медээлепкен. Түңнелинде бичии Сергей адазы-биле эмчиге үр үениң иштинде чыткаш сегээн. Ол дугайы шагдаа органнарынга база-ла билдинген. Ынчалза-даа херектиң болган черинге Ооржак Оттук-оол баштадыр келген 7—8 кижилер чүгле протокол тургускаш, чоруй барган.

1959 чылдың май 2. Моңгуш Маскыржаповна база-ла арагалап алгаш кожазында бажыңнарның ээлерин эки, бак сөстери-биле сөглээн. Бо удаада Моңгуштуң «дугаашкынынга» оон кожалары: Лаптан, Доржу-Хандаа, Аракчаа, Лоскутова олар таварышкан.

Июль 22. Херек өскерилбээн. Моңгуш эки-бак сөстерден ангыда 5 уругларының адазы—бодунуң өг-бүлезиниң эр ээзин көргеннер хераажен кижилеринге хүннеп, бөсү тунгуже алгырып хүлээн болгаш ону көрүнчүк болган тарып каан чечек савазы-биле эттээн.

Июль 23. Моңгуш Маскыржаповнаның ээлчеглиг эки-бак сөглээшкини студент Күжүгетке, оон угбазы, кожаларынга таварышкан.

Август 4. Экзамен дужаар дээш ол бажыңга келген бичии кыс уругну Моңгуш Маскыржаповна арагалап алгаш эттеп, сывырып турда. көрүп турган улус чарып албаан болза чүү болуру билдинмес.

Август 6—7. Арагалаашкын уламчылавышаан. Оон кожазында бажыңнар-даа удуваан. Моңгуш Маскыржаповна «концерт», «шиизин» дыка орайга чедир үргүлчүлээн. Ол, Кызылдың № 1 гостиницазынга 1957 чылда ажылдап эгелээн. Баштайгы үеде чүгээр ажылдап турган, сөөлгү чылдарда ажы шагы үзер чоруктар үргүлчү болуп турар апарган. Август 8-тен эгелээш ажылын каапкаш, чиде берген. Гостиница эргелекчизи Черноок бодунуң ажылдакчызының өг-бүлеге шак ындыг бужар-бак чуруумун чугаалажып көрбээн. Моңгуш Маскыржаповна арыы-бажы ыжа берген кээп турарын биле-тура ону чугаалашпайн турарын кижи кайгаар.

Ол ышкаш өг-бүлениң эр ээзи, театрның артизи коммунист эш Намдараа кадайының ол бак чоруун бодунуң кожаларынче чая каарын оралдажыр, чамдык таварылгаларда кадайының ол багай аажы чаңын камгалаар чоруу мырыңай элдептиг.

Бистиң чуртта совет ие хүндүлүг-даа, алдарлыг-даа. Ынчалза-даа өг-бүлеге, уругларынга Моңгуш Маскыржаповна ышкаш аажы-чаңның нелерни хөй-нийти шыңгы буруу шаан бээр апаар.

К. КУЛЬТУРБАЕВА.

Индия национал чаагайжылганың оруунда

Ол хамаарышпас чурттуң кызыл-сарыг-ак-ногаан национал тугу Индияның ак-көк дээринге 12 чылдар мурнунда киискип үнүп келген «Джай Хинд» («Индия делгерезин!» —Делиде, кызыл форттуң ханаларындан 1947 чылдың август 15-те Дж. Неруның чугаалаан бо сөстери бүгү Индостан чартык ортулукка чаңгыланы берген. Ол душта Индия болза ону барык 200 чылдарда боой тудуп келген британ колониализмниң аар-берге болгаш чүдек-бужар кинчи бектерин океанче шывадапкан.

Он ийи чыл—улуг индий улустуң хөй чүс чылдардагы төөгүзүнге чүгле бичии үе-дир. Ынчалзажок экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезинге оон чедип алган депшилгези дыка улуг. Чурт болза хамаарышпас экономиканы тургузарының оруу-биле баштайгы, ынчалзажок онза чугула базымнарны кылган. Ада-чурттуң металлургиязы, машина тудуу, химия, станок тудуу—ам республиканың индустриалдыг хевир шиңчээн каастап турар чаа адырлар ол-дур.

Он ажыг чылдарның мурнунда национал экономиканы тургузарынче киреде, Индия эң-не хожудангай чурттарның бирээзи турган. 1949 чылда чоннуң кижи бүрүзүнге онаашкыр республикага ортумак херерелгел Англияныңга бодаарга хемун дээ талазы-биле 42 катап эвээш, кан талазы-биле — 51 катап эвээш, нефть талазы-биле—42, а электроэнергия талазы-биле—80 катап эвээш турган. Ынчалзажок «Улуг аян-чорук кезээде баштайгы базымдан эгелээр!» деп төөп чүктүг мерген угааның домааның чугаалап турары ышкаш, колониалдыг кинчибектен хосталгаш, Индия бодунуң экономиказын хөгжүдериниң оруу-биле бурунгаар көнүг дүрген чорупкан. Ам безин үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң темпилериниң талазы-биле Индия Чөөн чүктүң социалистиг эвес чурттарының аразында бирги черни ээлеп турар. Индияга үлетпүр бүдүрүлгезиниң нийти хемчээли 1949 чылдан эгелээш 1958 чыл кирииштир бүдүн чартык ажыг катап улгаткан. Бир эвес 1948—1949 чылдарда делегейниң үлетпүр бүдүрүлгезиниң 0,7 хуузу Индияның үлүг-хуузунга онаажып турган болза, ол хуу 1958 чылда 1,7 хуу чедир көдүрүлген.

Индияның экономиктиг чедиишкиннери болза делегей кырынга оон чорудуп турар тайбыңга ынакшылдыг политиказы-биле кайгамчык улуг чергелиг тайылбырлаттынар. Тайбыңга ынакшылдыг өске-даа күрүнелер-биле кады Индия улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының хереэнге улуг салыышкынны киирген. Кореяга дайынны соксадырынга ол идепкейлиг идиг берип, Египетке англи-француз-израиль агрессияга удурлачып үнген. Азия болгаш Африка чурттарының Бандунгка болгаш Каирге болган конференцияларынга Индия колониализмни буруу шаапкан. Алжир айтырыгны чөптүг шиитпирлээрин, Азия болгаш Африка улустарының иштики херектеринге империалистиг холгаарлаашкынны саат чок соксадырын ол негеп турар. «Панча шила»—тайбың кожакелбээ турарының беш негелделери —Индияның даштыкы политиказының үндезини болуп турар.

* * *

Чырыткылыг келир үези дээш демиселинге Индия болза социалистиг чурттарның улустарының нүүрүнде шынчы болгаш идегелдиг өңнүктерлиг. Индияның саң министерствозунуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, Индия республикага совет дузаламчының нийти түңү 1 млрд. 233 миллион рупий акша (бир рупий 83 копеекке деп) четкен. Ол акша-хереңгилер-биле Индияда элээн хөй үлетпүр бүдүрүлгелерин тудуп турар, олар болза чурттуң индустриалдыг экономиказының үндезиннериниң үндезини болу бээр.

Ам безин ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле тудуп турар Бхилаиде металлургия заводундан Калькуттаже, Бомбейже, Делиже болгаш Индияның үлетпүрлүг өске-даа хоорайларынче шой чүдүрген эшелоннар хүн бүрү чоруп турар, ынчаарга 1 тонна шойнуң өртек-үнези барыын-герман фирмаларның Руркелде металлургия заводунда алдынып турар шойдан 12 рупий чиик. Бо чылдың эгезинде барык хапы угда ажыглалда кирген ол ийи бүдүрүлгелерниң ажылын деңнештирбишаан, «Хиндустан таймс» солуну Руркелде завод айда 12,6 муң тонна шойну берип турда, Бхилаиде завод айда 24 муң тонна ажыг шойну ээлдирип турар дээрзин онзалап демдеглээн.

Совет болгаш индий тускай эртемниглерниң дем каттыштырган күш-ажылынга ийи улуг улустарның кайгамчыктыг найыралы каңналып турар. «Чылда 1 миллион тонна канны ээлдирер металлургия заводун Бхилаиге тудар талазы-биле орустар бистерге дузалажып турар болганда, оларның тускай эртемниглерин улуу-биле хүндүлеп турар, чүге дээрге олар бистиң аныяктарывыс-биле кады болганчок-ла шак-ла ындыг берге байдалдарда ажылдап турарлар» деп «Юнди» солун бижээн.

Совет тускай эртемниглерниң индий ажылчыннар болгаш техниктер-биле деңэргелиг харылзаа байдалдары, боттарының индий өңнүктерин чаа техниканы шиңгээдип алзын дээш оларга дузалаар деп оларның эң-не шынчы күзел-чүткүлү совет кижилерге хамаарыштыр Индияда кайгамчык улуг ат-алдарны болгаш хүндүткелди чаалап алган. Республиканың үшкү беш чыл планын акшаландырары-биле 1 млрд. 500 миллион рубль түңнүг чаа чээлини Совет Эвилели Индияга тывсырынга белен болганы дугайында Индияның саң министерствозунуң дыннадыын индий хөй-нийти сеткил ханыышкын-биле уткаан.

* * *

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге индий улустуң чедип алган чедиишкиннери аажок улуг. Ынчалзажок колонизаторларның ийи чүс чыл тергииделиниң түңнелинде чурттуң таваржып турар бергелери база дыка улуг. Ол бергелерниң эң-не колдуу болза, Индияның үлетпүр бүдүрүлгелериниң, садыының, саң органнарының элээн хөй кезээ ам-даа даштыкы монополиялар холунда турары биле холбаалыг. Ам чуртта 572 даштыкы компаниялар, оон иштинде 398 англи болгаш 59 америк компаниялар туруп турар. Чүгле 1952 чылдан 1956 чылга чедир колониячы баяттарның хардаачылары чурттан миллиард ажыг рупий ажык-кончааларны алгаш барган. Даштыкы монополиялар болза шайның индий экспортунуң барык 70—73 хуузун, таакпы экспортунуң—40—44 хуузун, электри бараанарының импортунуң—51—54 хуузун, химия үлетпүрүнүң бараанарының импортунуң—40—46 хуузун контрольдап турар.

Индияның экономиказының чамдык эң чугула адырларынга даштыкы тергиинделдиң түңнелдериниң бирээзи болза, чуртта ажыл чоктазы болур. Даштыкы капиталистер индий буржуазияның эң реаксылыг бөлүктериниң төлээлекчилери-биле чуртта бүдүрүлгени национализастаарынга, а ол ышкаш үлетпүрге күрүне секторун хөгжүдеринге бүгү хемчеглер-биле удурланып турар. Профэвилелдериниң Бүгү-индий конгрезиниң чиигине чөвүлелиниң сөөлгү сессиязы реакцияның күштери экономикага күрүне секторунуң хөгжүлдезин мооңдактаарын оралдажып, национализастаашкынның планнарын будуп, оон уламындан ажыл чоктазының удур демиселди бергедедип турарынче Индиячының ажылчын ангызының кичээнгейин угланган. «Таймс оф Индиа» солуннуң дыннадыын ёзугаар алырга, аажок хөй ажыл чок кижилерден ангыда бо чылдың майда чуртка хүнде чүгле 1 шак ажылдаар 20 миллион ажылчыннар болгаш хүнде 4 шак ажылдаар 45 миллион кижи санаттынып турган.

Даштыкы капиталды национализастаар дээш, бүгү хамаатыларны ажыл-биле хандырар дээш чурттуң бүгү-ле патриотчу күштери-биле кады демисежип турар Индияның ажылчын ангызының үнү бо байдалдарда улам-на мыткыр, күштүг чаңгыланып турар. Чижээ, ажыл соксадыышкынныг шимчээшкинниң өзүлдези ол демиселдиң илерели болуп турар. «Индиан экспресс» солуннуң медээлерин ёзугаар алырга, 1958 чылда Индияга ажыл соксадыышкынныг шимчээшкин мурнундагы чылдыынга бодаарга улам-на дыка хөй санныг ажылчыннарны хаара туткан. Ажыл соксадып турарларның саны болгаш ажыл соксадыышкыннарының үргүлчүлели сөөлгү чылда барык 3 катап өскен Барыын Бенгалияда ажылчын шимчээшкининиң көдүрлүүшкүнү онза илдең болуп турар.

Хөй эвес санныг бөлүк улуг помещиктерге кадыг-дошкун мөлчүгтүрүп чораан аажок хөй санныг чер чок болгаш хоозураан тараачыннарны колонизаторлар республикага артырган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң деңнелин көдүрер сорулга-биле Индияның чазаа помещик чер ээлелин кызыгаарлаар турар аграр реформазын чорутикан. Ынчаарга колонизаторлар болза көдээ ажыл-агыйны Индия бодун хлеб-биле хандыртынып шыдавас шак ындыг хоозуралга таварыштырган. Хамаарышпас байдалдың чылдарында Индия 14 миллиард рупийниң аъш-чемнерин чуртче киирген (республиканың бирги беш чыл планынга бүгү акшаландырыышкын төлевилели 19,6 миллиард рупий болганын деңнештирилге кылдыр демдеглеп каалы).

Аъш-чем болгаш көдээ ажыл-агый министри Джайнның медеглелин ёзугаар алырга, үшкү беш чыл планының төнчүзүнге чедир Индияның чыл бүрү тараага хереглели бети дээрге-ле 100 млн. тонна болур, ол дээрге дараазындагы беш чылда чуртка тараа бүдүрерин 40 хуу көвүдедириниң эргежок чугулазын айтып турар. Ынчаарга Индияның көдээ черлеринде помещик чер ээлели тергиидевишаан турда, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шак ынчалдыр бедик көдүрерин канчап чедип алырыл? Чуртка чоруттунган аграр реформазы тараачыннарның кол массаларының байдалынга бот түг өскерлиишкиннер киирбээн дээрзиниң дугайында ам индий парлалга хөйнү бижип турар.

Индияның көдээ ажыл-агыйын чаарты тургузарының болгаш көдүрериниң сорулгазы—хүн бүрүнүң эң чугула сорулгаларының бирээзи. ынчангаш чурттуң эң дээре угааның кижилери ол сорулганы шиитпирлээриниң аргаларын ажылдап кылып турар.

Каста тургузуунуң артынчылары болгаш херээженнерниң дең эргелиг эвес чоруу ышкаш, Индияның нийтилел амыдыралының ындыг чүдек-бужар чүүлдерин чок кылырының эргежок чугулазы улам-на негеттинип турар. Чижээлээрге, үстүкү касталарның ажыглап турары кудуктан адаккы касталарның кижилери суг алырын хоругдап кааның чурттан амдыгаа чедир көрүп болур. Индуизмниң хоойлуларын ёзугаар долу үве чок амытаннар кылдыр саналып турар индий херээженнерниң үлүг-хуузу дендии аар-берге болуп артпышаан.

* * *

Индияның национал чаарты тургузуушкуну—нарын, үр чорудулга. Ынчалза-даа чылдар эрткен соонда ол чорудулга, эчизинге четкен турар. Чылыг оранның изиинге хын каңналган Индияның бурунгу черинге суггарылганың чаа каналдарын туткан турар, эртинмес черлерни демир оруктарның каң магистралдары чара-чире кестиниип эрте бээр, чурттуң дүмбей-караңгы булуңнарынга чаа заводтарның болгаш фабрикаларның күчүлүг бажыңнары өзүп келир. Муң-муң чылдарның депшилгезин көрүп эрткен улус, кижи төрелгетенниң хөй-хөй үнелиг чаагай чүүлдерин холдары-биле тургускан улус бодунуң чаа төөгүзүн тургузар дээш база дагын соруп кирген. Пенджаб чурттуг аныяк шүлүкчү Гурчаран Рампапури миллион-миллион индийлерниң бодалдарын мынча деп эки илереткен:

«Бистиң даартавыс —
өндүр чаагай тудуглар
Бистиң даартавыс —
ажыл-ишке чүткүл»

ВЛ. ЛИ.
Төөгү эртемнериниң кандидады.

Редакторнуң оралакчызы Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

СЭЭКТЕР—кадыкшылганың хоралыг дайзыннары, олар—ижин тиивиниң, дизентерияның, туберкулезтуң, глистерниң болгаш өске-даа аарыгларның халдавырларын тарадып турарлар.

СЭЭКТЕРНИ ЧАГДАТПАҢАР!

Аъш-чемнер тогланчызын, хирлиг саваларны чогуур өйүнде аштап арыглаңар. Аъш-чемнерни болгаш саваларны сээктерден дугланар. Херим-кажаа, бажың иштин арыг тургузуңар.

СЭЭКТЕРНИ ЧОК КЫЛЫҢАР!

Бүгү-ле аргаларны болгаш чепсектерни хереглеңер: сээк хоранаар суук чүүлдерин, хораныг саазыннарны, чыпшындырар саазынны, 2 хуу чигир ээлдиргилиг формалинни, сээк шүүрлерин болгаш өске-даа чүүлдерни.

БИЛИП АЛЫҢАР: чазын ийикпе, азы чайның эгезинде чаңгыс сээкти өлүрери чайның төнчүзүнде муң сээктерни өлүргени-биле бир домей болур.

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының, партийжи амыдырал килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал килдизиниң 37-13, көдээ ажыл-агый, иштики информация килдистериниң 21-47, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт килдистериниң 22-64, чагаа килдизиниң 21-27, бухгалтерияның 35—24, корректорларның 20-60.

ТС—00268

Культура эргелелиниң типографиязы